

**ІНСТРУКЦІЯ ЗАСТОСУВАННЯ
ЛІТУРГІЙНИХ ПРИПИСІВ
КОДЕКСУ КАНОНІВ
СХІДНИХ ЦЕРКОВ**

Львів
Монастир Монахів Студитського Уставу
Видавничий відділ "Свiчадо"
1998

ВСТУП

1. Тайна спасіння в історії та літургії

Отець, незбагненний та незмінний, об'явив людському роду свою тайну, свій план любові, здійснений Сином у Святому Дусі заради спасіння людства. Під час творення Він покликав до існування космос і зробив його прекрасним для людини, яку створив за своїм образом і подобою (пор.: Бут. 1, 26). І коли людина пізнала гіркий досвід гріха, Отець не зрікся її, а перев'язав її рани своїм милосердям, даруючи спасіння і примиряючи з собою праотців, патріархів і праведників, увесь родовід вибраних через укладення союзу зі своїм народом.

Коли настала повнота часу, дією Святого Духа Слово стало тілом з Діви Марії, прийнявши в дівичому лоні людську природу. Живучи серед людей і звіщаючи словом і знаками Євангеліє Царства, Христос так полюбив Церкву, свою Обручницю, що віддав себе як найвищу жертву на хресті, щоб змити з неї будь-яку пляму і зодягнути її у красу і велич. У Пасхальній тайні Його смерті і воскресіння, Він, нова Пасха, жертва всепалення і священник, зілляв на Церкву кров і воду, символ святих таїнств, і зіслав на неї дар Святого Духа. Увійшовши ж у небесне святилище, Він заступається за людство (пор.: Євр. 7, 25). Відтоді Церква, як Його Обручниця і Його Тіло, крокує в часі і просторі, завжди єднаючись з небом і прямує до вічного шлюбу у сопричасті святих, ніколи не перестаючи кликати і взивати до Нього, аж до часу Його другого пришествя.

У купелі хрещення Христос Господь народжує для Церкви дітей, які несуть в собі ікону Воскреслого. Вони, з'єднавшись з Христом у Святому Дусі, стають здатними служити з Христом священну літургію, духовне богочитання.

Літургія Церкви — це перш за все здійснювання, за посередництвом Святого Духа, тайни нашого спасіння, dokonаного в часі

Пасхи Господа нашого Ісуса у послусі відвічній волі небесного Отця. У сакраментальній містерії воскреслий Христос жертвує себе самого, вповні уподібнюючи нас на свій образ через дар свого Духа, так, що для нас „життя — Христос“ (Флп. 1, 21).

Господь є присутнім тоді, коли Боже Слово проголошується у зібранні і приймається чистим серцем. У християнському втаємниченні діти Церкви отримують дар померти з Христом Господом, бути похованими і воскреснути з Ним (пор.: Рим. 6, 1-11; Кол. 2, 20; 3, 1-4). В уподібненні до Христа-священника, декому з Його дітей, вибраних для священства, було дано служити Його священницькому, пророчому і царському народові і виголошувати епikleзу, щоб Святий Дух увів [цей народ] у присутність божественного маєстату, щоб приносити Йому славу і хвалу та висловлювати подяку. У весільній учті Євхаристії Обручник дає [Церкві] своє Тіло і Кров — початок обіцяного і вимоложеного Царства, що його розпалює вогонь Святого Духа. У шлюбі Церква єднається з Обручником у плідності нових дітей, зобов'язуючи себе до свідчення та післанництва. У таїнстві Покаяння [Церква] знову вводить в Отцеву присутність сина, якого вона втратила, але який віднайшовся (пор.: Лк. 15, 11-32). У святому елеопомазанні Церква вимолює у свого Господа зцілення і відпущення гріхів для хворих. У єдності з Христом, що молиться, до якої зокрема прагне монах всім своїм єством, Церква постійно приносить хвалу, подяку та епиклетичні благання Отцю у Святому Дусі. Її літургія продовжується у „часі спасіння“ повному благодаті.

У комплексі цих містерій, земна літургія вже єднає землю з небесами — а отже, з божественною і досконалою літургією, яка служиться там, — до часу, коли, з пришестям її Господа, людство буде допущене оглядати Бога таким, яким Він є, і вже безперервно почитатиме Пресвяту Трійцю.

2. Літургія у Східних Церквах

В Апостольському листі *Світло Сходу (Orientale Lumen)* Іван Павло II запрошує прислухатися до Церков Сходу, „живих виразників скарбу передання, що його вони старанно бережуть“; він каже: „Коли роздумую над ним, перед моїми очима постають елементи, які мають дуже важливе значення для повнішого і ціліснішого розуміння християнського досвіду і, таким чином, допомагають дати більш вичерпну християнську відповідь, якої очікує людина наших часів. У порівнянні з будь-якою іншою культурою, християнський Схід дійсно має виняткове та упривілеюване значення, бо власне він є колискою первісної Церкви“¹. З цієї точки зору, пам'ятаючи про те, „з якою любов'ю східні християни служать літургійні священнодійства“², папа підкреслює, що у літургійному богослуженні відчуття тайни „глибоко сприймається всіма вірними християнського Сходу“³ і що „літургійна молитва на Сході виразно показує свою надзвичайну здатність цілковито огорнути людську особу у її повноті: тайна оспівується не тільки з огляду на її високий зміст, але й теплом почуттів, що їх воно викликає у серці спасенного людства. У священнодійстві також тіло покликане віддавати хвалу, а краса, що на Сході є одним з найулюбленіших слів для вираження божественної гармонії та образом преображеного людства“⁴, проявляється у всьому: у формі храму, у звуках, барвах, у світлах, запахах. Довгі богослужіння, повторювання прохань, — все те виражає поступове ототожнення цілої особи з тайною, яка звершується всім людським єством. Так молитва Церкви вже стає участю в небесній літургії, передсмаком вічного блаженства“⁵.

¹ Іван Павло II, Ап. лист *Orientale Lumen* (2 травня 1995), 5// AAS (Акти Апостольського Престолу) 87 (1995) 749.

² II Ватиканський Собор, Декр. про Екуменізм *Unitatis Redintegratio*, 15.

³ Іван Павло II, Ап. лист *Orientale Lumen*, 6// AAS 87 (1995) 751.

⁴ Пор. Клемент Александрійський, *Педагог*, III, 1, 1// SCh 158,12.

⁵ Іван Павло II, Ап. лист *Orientale Lumen*, 11// AAS 87 (1995) 757.

Це ще більше підтверджує важливу тезу соборного Декрету про єкуменізм: „Кожен повинен усвідомлювати, що надзвичайно важливо розуміти, шанувати, берегти і плекати багате літургійне і духовне надбання Східних Церков для того, щоб вірно зберігати повноту християнської традиції, і наближати примирення між християнами Сходу і Заходу“⁶.

⁶ II Ватиканський Собор, Декр. про Єкуменізм *Unitatis Redintegratio*, 15.

ГЛАВА І

ЗНАЧЕННЯ І ПРИРОДА ІНСТРУКЦІЇ

3. Другий Ватиканський Собор та літургія

„Кожний книжник, навчений про Небесне Царство, подібний до господаря, який виймає зі свого скарбу нове і старе“ (Мт. 13, 52). Цей вираз підсумовує підхід Отців, які зібралися на Другому Ватиканському Соборі. Конституції і Декрети прийняті самим Собором, так само, як і ті, що пояснюють і впроваджують для виконання рішень, прийнятих під час Собору, натхнені цим виразом зі Святого Письма.

Не випадково, що першим документом, оприлюдненим Другим Ватиканським Собором, була *Конституція про Святу Літургію*. Той же Собор підкреслив важливість такого вибору, зазначаючи, що намагання пожвавити та оновити літургію повинні розглядатися як „знак постанови Божого Провидіння в нашому віці, немов подих Святого Духа в Церкві“⁷, тому що літургія щоденно дійсно будує тих, хто є в Церкві, творячи з них святі храми для Господа, житло Бога в Дусі (пор.: Еф. 2, 21-22), аж до досягнення досконалої повноти Христа (пор.: Еф. 4, 13). Водночас вона дивним способом скріплює їхню силу на проповідування Христа⁸.

Після того як в результаті старанних роздумів упродовж не одного десятиліття була підготована і вдосконалена, зокрема представниками так званого тоді літургійного руху, *Конституція про Святу Літургію*, розпочалася посилена колегіальна праця, спрямована на те, щоб внести ясність у деякі положення Конституції і поступово ввести її в життя Західної Церкви, поширюючи її дух, кодифікуючи деякі правила та вносячи їх у літургійні книги.

⁷ II Ватиканський Собор, Конст. про Св. Літургію *Sacrosanctum Concilium*, 43.

⁸ Пор. там само, 2.

4. Соборні та післясоборні принципи і норми для Східних Церков

Усі християнські Церкви були збудовані на основі одного послання Христа і неодмінно ділять спільну спадщину. Тому немало принципів соборної Конституції про Святу Літургію є елементами загально правосильними для літургій усіх Церков і повинні б застосовуватися навіть у богослуженнях Церков, які не належать до римського обряду⁹. Практичні норми цієї Конституції, як також Кодексу Канонічного Права, проголошеного у 1983 році, стосуються тільки Латинської Церкви¹⁰. Принципи і норми літургійного характеру, які безпосередньо стосуються Східних Церков, натомість можна знайти у різних соборних документах: *Світло народів* (*Lumen Gentium* ч. 23), *Відновлення єдності* (*Unitatis Redintegratio* чч. 14-17) і перш за все у *Східні Церкви* (*Orientalium Ecclesiarum*). Ці документи підкреслюють невід'ємну цінність власних, при тому різноманітних традицій Східних Церков. Після Другого Ватиканського Собору найважливішу збірку норм для Східних Церков становить *Кодекс Канонів Східних Церков*.

Згадані документи подають загальні принципи і практичні норми щодо різних аспектів церковного життя. Деякі з них стосуються літургійних питань, вказуючи обов'язкові норми для всіх Східних Католицьких Церков. Очевидно, вони не мають на меті охопити всі існуючі вказівки, які регулюють літургійні богослуження кожної Церкви свого права. Такі приписи належать, безумовно, до партикулярного права кожної Церкви.

⁹ Пор. там само, 3.

¹⁰ Пор. там само, 3 та Кодекс Канонічного Права (проголошений Іваном Павлом II, 25 січня 1983) [CIC], кан. 1.

5. Про цю Інструкцію застосування літургійних приписів Кодексу Канонів Східних Церков

Літургійні приписи, які є дійсними для всіх Східних Церков, є важливими, бо вказують загальні напрями. Проте, оскільки ці приписи містяться у багатьох різних текстах, існує небезпека, що вони залишаються незнаними, погано зкоординованими чи неправильно тлумаченими. Тому видалося корисним зібрати їх в одну систематизовану цілість, доповнюючи подальшими уточненнями: отже, дана *Інструкція* для Східних Церков, котрі перебувають у повному єднанні з Апостольським Престолом, має на меті допомогти їм інтегрально реалізувати свою власну ідентичність. Авторитетні загальні директиви цієї *Інструкції* щодо богослужінь та літургійного життя Східних Церков, постійно виходячи із богословської перспективи, виражаються у пропозиціях юридично-пасторального характеру.

Дана *Інструкція* ставить перед собою наступні цілі:

- вести до глибшого розуміння безмірного багатства автентичних східних традицій, які треба дуже пильно зберігати і передавати всім вірним;
- сформулювати літургійні норми, дійсні для всіх Східних Католицьких Церков, в органічний виклад і започаткувати, де необхідно, відродження літургійної автентичності Східних Церков відповідно до Передання, успадкованого кожною Східною Церквою від Апостолів через Отців;
- закликати до того, щоб постійне літургійне формування було організоване на твердій основі, як для духовенства — починаючи з семінаристів та інститутів формації, — так і для Божого народу, через школи містагогічної катехизи;
- подати спільні принципи для опрацювання Літургійних довідників для окремих Церков свого права.

Часте порівняння з римською літургією наводиться з метою показати східну специфічність, котра ризикує бути zdeформованою, а навіть зникнути у контакт з Латинською Церквою, її інституціями,

доктринальними поглибленнями, літургійними практиками і внутрішньою організацією, котра часто є більше розвиненою також через те, що історична доля була для неї сприятливіша.

6. Опрацювання власних Літургійних довідників

Дана Інструкція, складена на основі вказівок Святого Престолу та східних літургійних традицій, обмежується формулюванням принципів і правил, які стосуються всіх Східних Католицьких Церков. Проводу кожної Церкви *свого права*, згідно з вказівками Апостольської Конституції *Sacri Canones* (Святі Канони)¹¹, пропонується сприймати ці принципи з повною відкритістю думки і вводити їх у партикулярне літургійне право.

Для спільнот Церков *свого права*, які належать до однієї літургійної родини, як Церкви константинопольської чи сирійсько-халдейської традицій, Святий Престол, у співпраці з відповідними Церквами, подбає про формулювання детальніших вказівок. Кожна окрема Церква *свого права*, котра належить до таких родин, забезпечить, згідно з методами, які будуть визначені, розробку пакету норм, котрі адаптують даний документ, а також той, який буде розроблено для всієї її літургійної родини, відповідно до її характерної ситуації.

Ті ж Церкви *свого права*, котрі не належать до однієї більшої літургійної родини, повинні якнайшвидше розробити власні партикулярні норми, беручи за основу дану Інструкцію. Апостольський Престол згідний надати експертів, готових співпрацювати з окремими Церквами *свого права* над розробкою партикулярних норм, якщо дана Церква вважатиме це за потрібне і попросить допомоги. В кінці цього процесу Літургійний довідник кожної Церкви *свого права* буде представлений на розгляд Святого Престолу.

¹¹ Пор.: AAS 82 (1990) 1037-1038.

ГЛАВА II

НЕВІД'ЄМНА ЦІННІСТЬ ВЛАСНОЇ СПАДЩИНИ СХІДНИХ ЦЕРКОВ І НЕОБХІДНІСТЬ ЇЇ ПРОЦВІТАННЯ

7. Надбання Східних Церков

Соборні документи, Кодекс Канонів Східних Церков і неодноразові авторитетні декларації Учительського Уряду Церкви підтверджують невід'ємну цінність особливого надбання Східних Церков. *Lumen Gentium* (ч. 23) говорить, що вони, завдяки Божому Провидінню, зберігаючи єдність віри і єдину Божу структуру Вселенської Церкви, втішаються окремим богословським і духовним спадком, власним порядком і своїм власним літургійним звичаєм. *Orientalium Ecclesiarum* (ч. 1) підкреслює, що у них віддзеркалюється Передання, яке походить від Апостолів через Отців, та становить частину божественно об'явленої й неподільної спадщини Вселенської Церкви.

У єдиній католицькій вірі кожна з цих традицій віддзеркалює розмаїття її проявів¹². Повнота тайни Бога поступово виявляється відповідно до історичних обставин і культури народів і виражається у способі практикування віри, властивому для кожної Східної Церкви¹³.

8. Співвідношення Східних Церков

Розглядаючи різні групи Церков, які є органічно з'єднаними, у *Lumen Gentium* (ч. 23) сказано, що „деякі з них, зокрема старо-

¹² Пор.: Кодекс Канонів Східних Церков (проголошений Іваном Павлом II, 18 жовтня 1990) [ККСЦ], кан. 39.

¹³ Пор.: ККСЦ кан. 28.

винні патріархальні Церкви, немов матиці віри, народили інших доньок-Церков, і аж до наших днів вони злучені з ними узами тіснішої любові...“ *Кодекс Канонів Східних Церков* стверджує те саме, говорячи про Церкви свого права як про спільноту вірних християн, об'єднаних ієрархією (кан. 27), згадуються обряди, які творять свою власну традицію (кан. 28 § 1); і також підкреслюється, що ці обряди походять з олександрійської, антиохійської, вірменської, халдейської та константинопольської традицій (кан. 28 § 2).

9. Особливості спадщини Східних Церков

Ці Церкви ревно зберігали символічне біблійне богослов'я, обширно коментоване Отцями. У них зберігається відчуття трепетної і невимовної Тайни, котра оточує і наповнює богослужбове дійство. У текстах і своїм духом, через вирази, які водночас багаті й натхнені, вони зберігають відчуття літургії як вияв невинного славослів'я, вимолювання прощення та безперервної епikleзи. Ці Церкви пишаються духовністю, яка впливає безпосередньо зі Святого Письма, а їхнє богослов'я при цьому є менш підпорядковане безпосереднім раціональним категоріям. Завдяки історичним і культурним причинам, вони зберегли безпосереднішу цілісність з духовною атмосферою християнських джерел; це прерогатива, яку також Захід все частіше розглядає не як ознаку статичності та відсталості, а як дорогоцінну вірність джерелам спасіння.

Кодекс Канонів Східних Церков (кан. 28 § 1, що посилається на *Lumen Gentium* ч. 23 та *Orientalium Ecclesiarum* ч. 3), проливає світло на важливі сфери, які виявляють спадщину кожної Церкви свого права: літургію, богослов'я, духовність та правопорядок. Необхідно зазначити, що ці окремі ділянки пронизують і зумовлюють одна одну у повноті глобального бачення Божого об'явлення, яке наповнює собою все життя і завершується прославою Пресвятої Трійці.

Такі взаємозв'язки носять в собі ідею історії, культури, концепцій і практик, характерних для кожної Церкви, та є немов численними

променями, що походять від єдиного Господа — сонця справедливості, що просвітлює кожну людину (пор.: Йо. 1, 9) і провадить до життя у єдності з Ним. Кожен з цих променів, що його приймає кожна Церква свого права, є цінним і містить в собі безмежний динамізм, та є частиною вселенської спадщини Церкви.

10. Обов'язок плекати спадщину Східних Церков

Висловлюючи бажання, щоб ці скарби процвітали й ефективніше сприяли євангелізації світу, декрет *Orientalium Ecclesiarum*, як і подальші документи, стверджує, що вірні Східних Католицьких Церков мають право і обов'язок зберігати їх [традиції], знати і жити ними¹⁴. Таке твердження містить у собі чіткий осуд будь-яких спроб відлучити вірних Сходу від їхніх Церков, чи то у прямий і незворотний спосіб з правовими наслідками, змушуючи їх переходити з одної Церкви свого права до іншої¹⁵, чи діючи непрямим методом, сприяючи надбанням способів думання, духовності і благочестя, які не узгоджуються з їхньою власною духовною спадщиною, і то всупереч вказівкам, які часто наголошують та чітко стверджують Римські архієреї з особливим притиском уже в Апостольському листі *Orientalium Dignitas* Льва XIII.

Небезпека втратити східну ідентичність особливо проявляється у такий час, як зараз, позначений значними міграційними процесами зі Сходу в напрямку до гостинніших земель, які є переважно латинської традиції. Ці країни-господарі збагачуються спадщиною віруючих Східних Церков, що влаштовують там своє життя, тому збереження такого спадку повинно підтримуватися і заохочуватися не лише з боку східних душпастирів, але й з боку латинських на тих же територіях еміграції, адже це чудово виражає розмаїте багатство Христової Церкви.

¹⁴ Пор.: II Ватиканський Собор, Декр. про Східні Католицькі Церкви *Orientalium Ecclesiarum*, 6.

¹⁵ Пор.: ККСЦ кан. 31 і 1465.

11. Поступ Традиції

В Апостольському листі *Orientale Lumen* особливо підкреслено незамінимі роль вірних Східних Католицьких Церков, „котрі, разом з нашими православними братами і сестрами“, „є живими носіями гідної поваги древньої традиції Східних Церков“ (ч. 1). Ідеться про вислів, вже сформульований у Декреті *Orientalium Ecclesiarum* (ч. 1), де, крім того, наголошується бажання, щоб Католицькі Церкви Сходу здійснювали свою місію з відновленою силою. Це не виключає інновацій, бо фактично жодна Церква Сходу чи Заходу не змогла б вижити, якщо б постійно не пристосовувалась до мінливих умов життя. Проте Церква радше захищає від будь-яких несвоєчасних і невдалих змін, вимагаючи, щоб будь-які можливі модифікації були не тільки добре підготованими, але також, щоб вони черпали натхнення і узгоджувалися з автентичними традиціями.

12. Критерії для інтерпретації органічного розвитку

Собор наголошує на тому, щоб не вводити змін в обрядах та правопорядку цих Церков, хіба з уваги на їхній власний органічний розвиток¹⁶, і додає, що у випадку, коли вони відступили від своїх традицій через обставини часу чи осіб, вони повинні повернутися до традицій своїх предків¹⁷. Святіший Отець Іван Павло II вбачає в цьому „символ непорушного ставлення до цього питання Апостольського Престолу, так ефективно вираженого на Соборі, закликаючи Східні Церкви, які є в повній єдності з тим же Апостольським Престолом, мати відвагу знову віднайти автентичні традиції власної тотожності, відновлюючи, де потрібно, первинну чистоту“¹⁸.

¹⁶ Пор.: ККСЦ кан. 40 § 1.

¹⁷ Пор.: II Ватиканський Собор, Декр. про Східні Католицькі Церкви *Orientalium Ecclesiarum*, 6.

¹⁸ Іван Павло II, Проповідь під час Святої Літургії у Вірменському обряді (21 листопада 1987) // *L'Osservatore Romano*, 23-24 листопада 1987. — С. 6; див. також *Servizio Informazioni per le Chiese Orientali*, додаток до нн. 485-556. — С. 5.

Органічний поступ у кожній Церкві *свого права* означає уважне ставлення перш за все до коріння, з якого веде початок традиція цих Церков, головним чином у Єрусалимі, Олександрії, Антіохії, Константинополі, Вірменії та у стародавній Перській імперії; а по-друге, до способу, в який ці традиції передавалися, пристосовуючись до різних обставин і країн, але зберігаючи узгоджену, органічну цілісність.

Щоб пояснити цей принцип, варто згадати звернення Папи Павла VI до членів Комісії, відповідальної за підготовку *Кодексу Канонів Східних Церков*. Нагадуючи їм про подвійну мету майбутнього *Кодексу* (вірність традиціям і врахування вимог нашого світу), він зауважив, наскільки необхідно при представленні нових документів звертати увагу і враховувати систему передаваної спадщини. Фактично, будь-яке оновлення повинно узгоджуватися і відповідати здоровій традиції таким чином, щоб нові норми не сприймалися як чужорідне тіло, примусово введене у церковну структуру, вони повинні майже спонтанно розквітати з уже існуючих норм¹⁹.

¹⁹ Пор.: Іван Павло II, Промова 18 березня 1974 // *Nuntia* 1 (1975) 6.

ГЛАВА III

БАГАТСТВО ЛІТУРГІЙНОЇ СПАДЩИНИ

13. Спадщина Сходу — це не тільки літургія

Звичайно, не можна сприяти тенденції звести особливу спадщину Східних Церков лише до її літургійного виміру. Привабливість, яка впливала зі священного характеру обрядів, сильні почуття, викликані поетичним розмахом текстів, можливо, призвели до надмірного підкреслювання зовнішнього чи чуттєвого аспекту, доступного притулку для тих, хто заперечував необхідний зв'язок літургії з життям. Саме це інколи зваблювало самих східних католиків сприймати лише літургійну спадщину, як одинокий елемент, що належить саме їм, а щодо інших аспектів духовності, вони достосовувались натомість до західного раціоналізму, розглядаючи її [духовність] як спільну для Вселенської Церкви. Визнання вартості східних богослов'їв і духовностей і переосмислення їх як неподільної спадщини Вселенської Церкви є недавнім відкриттям; це стосується також і важливості особливостей правопорядку.

Практикування східної літургії могло б бути зведене до чистої формальності без її цілої спадщини, яка впливається в неї як її найвищий вияв.

14. Велич літургії

Починаючи ще від витоків Церкви, вся літургійна сфера відігравала і відіграє абсолютно центральну роль. Живе відчуття того, що все нове життя віри досягає своєї кульмінації у великому акті прослави Христа і Церкви, поєднаної з Ним, є, фактично, наріжним елементом ще з апостольського періоду.

„Свята Літургія, місце, де виражається свідчення і богопочитання, сопричастя і братерство серед віруючих, є справжньою

вихователькою християнського життя і найдовершенішим поєднанням його різноманітних аспектів²⁰. Справді, літургія є „вершиною і джерелом“²¹ християнського життя і виражає його наче у синтезі; нагадує і висловлює тайну Христа і Церкви, представляє його для споглядання вірним, і оспівує його, висловлюючи подяку Господу „бо милість Його вічна“ (Пс. 136 [135]).

15. Особливе значення літургії у Східних Церквах

Визначність літургійної спадщини у Східних Церквах є тим більшою, що вони по-особливому зберегли першість літургії як вершини християнського життя, залишаючись при цьому повністю вірними духові Церкви Отців, у якій літургія була осередком катехизи та навчання релігії; тут проголошували і пояснювали Святе Письмо; у період перед Пасхою готували оглашених до таїнства хрещення, а каянників до Покаяння, досконало поєднуючи повчання і символи; навіть дияконія знайшла там своє місце. Таким чином, все життя Церкви містилося у літургії. Навіть сьогодні саме така модель служить насагою для Східних Церков і становить їхню силу. Ця модель повинна давати натхнення особливо у переоцінці „містагогічного“ методу формування вірних: із зрозумілої і засвоєної літургії народжується життя у Христі.

Споглядання божественних тайн і участь у них реалізується через деякі експресивні форми, які є також духовною настановою: славослів'я, яке є прославою і безкорисливим поклонінням, що величає Господа „дивного у святих своїх“ (Пс. 68 [67], 36 LXX); анамнеза чудес промислу спасіння і подяка, яка спонтанно впливає

²⁰ Пор.: Іван Павло II, Промова до учасників зборів про пастирські проблеми Католицької Церкви Візантійського обряду у Румунії (22 січня 1994) // *L'Osservatore Romano*, 22 січня 1994). — С. 5; див. також *Servizio Informazioni per le Chiese Orientali*, 49 (1994) 2.

²¹ Пор.: II Ватиканський Собор, Конституція про Святу Літургію *Sacrosanctum Concilium*, 10.

з неї; епikleза, призивання Святого Духа, який приводить до довершеності всю дійсність Церкви і Царства; і врешті, апофатична велич, найбільш характерна для Сходу, яка виражає відчуття недостойності і обмеженості у порівнянні з невимовною природою Божої дійсності, котра представлена людству як „страшна тайна“ [*mysterium tremendum*], оточена завісою боязні, відчуттям неадекватності, а тому є смиренным поклонінням, що виражається у численних апофатичних мовних формулах, а також в оточенні святилища пошаною, що виявляється у його відокремленні і прикритті завісою.

У літургії Східних Церков повністю реалізується досвід втілення віри у культурі народів, тому ця культура є одночасно і натхненням, і плодом віри, а особливо літургії. Багате розмаїття східних літургій зовсім не порушує єдності Церкви, а навпаки, зміцнює її, дозволяючи закорінитися у конкретну реальність даного часу і простору.

Молитва Церков Сходу є дуже спільотною: їхня літургія спонукає вірного не тільки шукати пристановища і захисту в Господі, але і єднатися з Його стадом²², — чути, отже, частиною зібрання, брати активну участь в ній, відповідно до чину кожного, щоб відчути присутність цілого сопричастя святих, зібраних віддавати хвалу в піснях і званнях.

Крім цього, літургійне життя залишається, глибше, у центрі церковних турбот, виражає віру і її сутність, і в той же час керує духовним життям віруючих. Це стало особливо очевидним, коли багато Східних Церков, перебуваючи під гнітом режимів, що їх переслідували, могли вижити, а навіть зміцніти, незважаючи на вимушене обмеження своєї духовної і пастирської діяльності лише до літургійних богослужень, з яких люди певною мірою черпали життєдайну суть їхньої віри.

²² Пор.: Молитва за оглашених у Візантійській традиції.

16. Літургійна спадщина у Східних Католицьких Церквах як джерело їхньої тотожності

Хоч Східні Католицькі Церкви були під впливом західної традиції, у сфері літургії вони зберегли більшу відданість власним правдивим традиціям. Саме їхні літургії, відновлені з більшою автентичністю і життєздатністю, усуваючи те, що їх спотворювало, могли би бути найкращою вихідною точкою для зростання їхньої специфічності, з якої можна було б черпати слова і жести, здатні хвилювати серця та освітлювати розум сучасних вірних.

Збереження літургійного багатства буде настільки плідним, наскільки не тільки нормативні втручання ієрархії будуть ним керувати, але також і вірні, навчені своїми душпастирями, будуть самі спонтанно і вірно сприяти йому. Треба наголосити на важливості того, щоб сьогодні пастирі також були у цій сфері правдивими взірцями для пастви, аби вона зберегла свою традиційну вірність. Також важливе значення матиме бажана присутність динамічних монаших спільнот, які самі жили б та й іншим показували неосяжні багатства спадщини, отриманої з традицій їхніх Церков. „Справді, на Сході існує внутрішній зв'язок між літургійною молитвою, духовною традицією і монашим життям. З цієї причини, відповідно підготоване і мотивоване оновлення монашого життя може означати для них також і правдиве духовне церковне процвітання. Не треба думати, що це зменшувало б ефективність душпастирства, яке насправді тільки зміцниться такою сильною духовністю, і тому ще раз віднайде своє ідеальне місце“²³.

17. Важливість Передання у літургії

Таку спадщину віри отримується через Передання, яке гарантує її цілісність і автентичність упродовж століть, ще від древніх часів,

²³ Іван Павло II, Ап. лист *Orientale Lumen* (2 травня 1995), 27 / / AAS 87 (1995) 773.

а часто й від свідчень самих апостолів. Ця спадщина віри сприймається з відкритим серцем, зберігається, передається, вивчається, утверджується і роз'яснюється Святим Духом. Ідеться про непорушний Божий скарб [*depositum*], вираження якого є динамічним у братньому обміні з іншими Церквами, універсальність якого досягається завдяки урізноманітненню і пристосуванню. Стосовно літургії, Передання продемонструвало неймовірну життєздатність у Східних Церквах: молитва Церкви, хоч і непомітно, постійно розвалася не тільки на основі реформ зверху — які відбувалися дуже рідко, — але саме на основі цього живого Передання.

18. Літургійна реформа і оновлення

Першою вимогою до кожного оновлення східної літургії, що також стосується літургійної реформи на Заході, є нове відкриття повної вірності власним літургійним традиціям, користуючись їхніми багатствами і усуваючи те, що суперечить їхній автентичності. Така турбота не підпорядковується, але передує так званому осучасненню. Це є делікатне завдання, яке треба виконати так второпно, щоб не робити замішання в душах; його потрібно послідовно і постійно продовжувати, якщо Східні Католицькі Церкви хочуть залишитися вірними отриманому завданню. І знову Іван Павло II уточнює: „Якщо вже ви змушені пристосовувати чужорідні форми і надбання, породжені різними впливами, що ідуть з літургійних і паралітургійних традицій, чужорідних по відношенню до вашої традиції, цілком можливо, що займаючись цим, вам доведеться виправляти деякі народні звичаї“²⁴.

Сьогодні ми є свідками поширення ментальності, котра схильна переоцінювати ефективність, надмірну активність і досягнення результатів з мінімальними зусиллями і без глибокої індивідуальної

²⁴ Іван Павло II, Промова до учасників Синоду Католицького Вірменського Патріархату (26 серпня 1989) / / *L'Osservatore Romano*, 27 серпня 1989. — С. 7; див. також *Servizio Informazioni per le Chiese Orientali*, додаток до нм. 485-556. — С. 42.

відданості справі. Таке відношення може мати негативний вплив на літургію, навіть на Сході. Літургія, радше, продовжує бути вимогливою школою, яка потребує поступового засвоєння, часто виснажливого, і ніколи повністю не завершеного. Монаші спільноти особливо чутливі до цього виміру літургії, і тому можуть зробити важливий вклад у повне розуміння і розвиток літургійної спадщини. Тому доречно залучити до такої спільної відповідальності, де це можливо, чоловічі і жіночі монаші спільноти, що належать до одної й тої самої традиції.

Представлені думки не відкидають нагальної необхідності якнайкраще виражати Євангеліє просто і зрозуміло для сучасних людей. Тому кожна формула вимагає безперервної пильності, щоб залишатися живою під подихом Святого Духа. Але Передання, навіть у його письмовому вираженні — як це є у Святому Письмі, — містить в собі скарби, від яких неможливо відмовитися; його міць треба прийняти, засвоїти і вживати для того, щоб передати людству повноту тайни Бога. Справді, тут ідеться про вогненні слова, подібно, як Слово Боже, що є гострішим від двосічного меча і проходить аж до розділу душі і духа (пор.: Євр. 4, 12). Їх постійне повторювання в літургії не повинно послаблювати їхньої сили і вічної актуальності.

19. Дослідження, що передують кожній модифікації

Необхідно пам'ятати про рекомендацію у ч. 23 Конституції про Святу Літургію: „Для того, щоб зберегти здорову традицію, але при цьому все ж відкрити шлях законному прогресові, перегляд будь-якої частини літургії повинен відбуватися лише після докладного дослідження: богословського, історичного і пасторального“. Справді, літургійна реформа, якої так прагнув Другий Ватиканський Собор, могла відбутися саме тому, що їй передували, і надалі успішно тривають, довгі експерименти, інтенсивні історичні дослідження, критичний аналіз текстів, богословські, біблійні та пасторальні студії, що завершилися висновками як окремих учених дослідників, так і комісій на місцевому і міжнародному рівнях. Без

усього цього ми не мали докладних текстів, на які можна опертися, ані напрямних, необхідних для плідної праці.

20. Критерії для літургійного оновлення

Змінюючи стародавню літургійну практику, треба спитати себе: чи новий елемент, який пробують ввести, узгоджується із значенням цілості, в яку його поміщають. Такий контекст повинен бути зрозумілим, починаючи від можливих посилянь до Святого Письма, коментарів Святих Отців, попередніх літургійних реформ і містагогійної катехизи. Тут потрібно перевірити, чи нова зміна вписується в мову символів, образи і стиль, які властиві літургії даної Церкви. Новий елемент може бути сприйнятий, якщо є необхідний з серйозних пасторальних мотивів, і коли він органічно вливається у богослужіння, так, ніби природно походить з нього. Крім цього, потрібно пересвідчитися, чи такий елемент вже не існує, можливо, в іншій формі, в інший момент богослужіння чи в іншій частині богослужбових текстів даної Церкви.

Потрібно пильнувати, щоб будь-яка ініціатива оновлення не обумовлювалася іншими системами, які можуть виглядати ефективнішими. Час від часу, звертаючись до вірних різних Східних Католицьких Церков, Іван Павло II у своїх промовистих проповідях неодноразово перестерігає: „Не захоплюйтесь надмірною імпровізацією, наслідуючи культури і традиції, які не є вашими власними, бентежачи тим самим ваш народ (...). Це означає, що кожна необхідність і кожна можлива адаптація вашої літургії має ґрунтуватись на докладному вивченні джерел, на об'єктивних знаннях про специфічні риси вашої культури і збереженні традиції, спільної для всього коптійського християнства“²⁵.

²⁵ Іван Павло II, Прповідь у Молитві про кадило у олександрійсько-коптійському обряді (14 серпня 1988) // *L'Osservatore Romano*, 16-17 серпня 1988. — С. 5; див. також *Servizio Informazioni per le Chiese Orientali*, додаток до нн. 485-556. — С. 24.

21. Екуменічна цінність спільної літургійної спадщини

Серед важливих місій, довірених спеціально Східним Католицьким Церквам, в *Orientalium Ecclesiarum* (ч. 24) і в Кодексі Канонів Східних Церков (кан. 903), а також і в Довіднику застосування принципів і норм екуменізму (ч. 39) підкреслюється необхідність сприяти єднанню зі Східними Церквами, які ще не перебувають у повному сопричасті з Престолом Петра, вказуючи на умови щодо цього: релігійна вірність стародавнім традиціям Східних Церков, краще знання одне одного, співпраця і братерська пошана до осіб і речей. Ідеться про важливі принципи для орієнтації церковного життя кожної окремої східної католицької спільноти, які в особливо цінний спосіб проявляються у священнодійстві божественного культу, тому що саме в ньому Східні Католицькі і Православні Церкви інтегральніше зберігали ту саму спадщину.

Тому у кожній спробі літургійного оновлення потрібно брати до уваги досвід православних братів, знаючи його, поважаючи і якомога менше відступаючи від нього, щоб не збільшувати вже існуючого відокремлення, а радше потрібно нарощувати зусилля, для можливих адаптацій, які б назрівали і які треба опрацьовувати спільно. Таким чином буде виявлятися вже існуюча єдність у щоденному прийнятті тієї самої духовної поживи, що походить з однієї і тієї ж спільної спадщини²⁶.

²⁶ Іван Павло II, Промова до учасників зборів про пастирські проблеми Католицької Церкви Візантійського обряду у Румунії (22 січня 1994) // *L'Osservatore Romano*, 22 січня 1994). — С. 5; див. також *Servizio Informazioni per le Chiese Orientali*, 49 (1994) 2.

ГЛАВА IV

КОМПЕТЕНЦІЇ І СКЛАДОВІ ЧАСТИНИ ЛІТУРГІЙНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

22. Компетенції для регулювання богослужінь

Канон 668 § 2 *Кодексу Канонів Східних Церков*, посилаючись на кан. 657, вказує компетентну владу щодо регулювання прилюдних богослужень. У патріарших Церквах такі повноваження належать Патріархові за згодою Синоду Єпископів (це повинно здійснюватися у співпраці з Літургійною комісією патріаршої Церкви)²⁷. Також зазначено, що усе, про що мовиться у загальному праві про патріарші Церкви, стосується, згідно кан. 152 *Кодексу Канонів Східних Церков*, також і верховно-архієпископських Церков. У митрополичих Церквах свого права такі компетентні повноваження належать Митрополиту за згодою Синоду ієрархів. В обидвох випадках обов'язковою є попередня перевірка Апостольським Престолом. У всіх інших Церквах ці компетентні повноваження належать виключно Апостольському Престолу і, в установлених ним межах, єпископам і їхнім законно визнаним крилосам (кан. 657 § 1). В інших канонах *Кодексу Канонів Східних Церков* вказано межі загальних норм, які регулюють усе літургійне життя у Східних Церквах.

23. Роль єпископа

Координація літургійних завдань, довірена уповноваженим особам Церкви, уточнюється діючими законами у кан. 199 § 1 *Кодексу Канонів Східних Церков*, в якому вказана роль „Єпар-

²⁷ Пор.: ККСЦ кан. 114 § 1 і 124.

хіального єпископа, як керівника, поборника й охоронця усього літургійного життя в єпархії". Подібне зобов'язання вимагається і від його соратників: протопресвітерів (кан. 278 § 1), парохів (кан. 289 § 2) і настоятелів церков (кан. 309).

Завданням єпископа є дбати, щоб літургійне життя „якнайбільше розвивалося і регулювалося відповідно до приписів і законних звичаїв Церкви свого права" (кан. 199 § 1). Тому єпископ не повинен діяти, базуючись лише на власних судженнях чи на місцевих звичаях, він повинен звертатися до специфічної спадщини власної Церкви свого права. Таким чином, повноваження окремого єпископа стають частиною більших повноважень, які регулюють літургійне життя власної Церкви свого права.

Виконуючи свої обов'язки керівника літургійного життя, єпископ не повинен діяти як арбітр, як і не повинен сприяти свавіллю груп чи партій, але разом зі своїм духовенством нехай буде дбайливим охоронцем літургійної свідомості, котра присутня і діюча у живій пам'яті довіреного йому Божого народу. Як відчуття вірних (*sensus fidelium*) є визначальним у розумінні віри, яку сповідується, так само мається справа щодо збереження віри, яка виявляється у священнодійстві. Люди, зі свого боку, нехай будуть вірними вказівкам пастиря, нехай намагаються розуміти їх у всій глибині і нехай допомагають реалізувати його завдання. Для того, щоб краще розуміти і відправляти літургію, нехай будуть створені з експертів єпархіальні літургійні комісії. Велике значення у літургійному дозріванні Божого люду матимуть автентичні спільноти східних ченців і черниць, місця, де завдяки дару Святого Духа переживалася б у повноті тайна, яка щоденно відправляється у вірі.

24. Роль Апостольського Престолу

Апостольський Престол має відігравати важливу роль у збереженні та гармонійному розвитку літургійних практик Східних Католицьких Церков. Ця роль реалізується різноманітними способами,

які поступово вилилися у діяльність Комісії для виправлення літургійних книг Східної Церкви, Комісії, створеної у 1717 році, котра діяла до 1862 року у складі Конгрегації у справах Поширення Віри (*Propaganda Fide*). Ці втручання віддзеркалювали ментальність і переконання тих часів, згідно з якими відбувалося певне підпорядкування нелатинських літургій літургії латинського обряду, який вважали „вищим обрядом“ (*ritus praestantior*). Таке ставлення призводило до втручання у східні літургійні тексти, які сьогодні, у світлі студій і богословського поступу, потребують перегляду в сенсі повернення до прадавніх традицій²⁸. Проте робота комісій, які користувалися послугами найкращих експертів свого часу, мала успіх у збереженні більшої частини східної спадщини, часто захищаючи її від дуже небезпечних ініціатив і публікуючи цінні видання літургійних текстів для численних Східних Церков. Сьогодні, особливо після торжественних тверджень Апостольського листа Лева XIII *Orientalium Dignitas*, після створення у 1931 році, діючої ще сьогодні, спеціальної Літургійної комісії в рамках Конгрегації у справах Східних Церков, і зокрема після Другого Ватиканського Собору і Апостольського листа *Orientalis Lumen* Івана Павла II, повага до східних літургій стала безперечним фактом, і тепер Апостольський Престол може запропонувати Церквам повнішу допомогу.

Якщо турбота Апостольського Престолу про літургійне життя Східних Церков часто виявлялася корисною в минулому, вона так само є необхідною тепер, у непевних ситуаціях, в яких опиняються сьогодні немало Східних Церков. Фундаментальна важливість літургії як боголюдського дійства, в якому реалізується спасіння тут і тепер (*hic et nunc*), і її природа як привілейоване місце, в якому зберігається і виражається депозит віри (*depositum fidei*), є тим, що мотивує її охорону й опіку, навіть щодо східних літургійних практик, котру продовжує здійснювати Апостольський Престол:

²⁸ Пор.: II Ватиканський Собор, Декр. про Східні Католицькі Церкви *Orientalium Ecclesiarum*, 6.

йдеться про питання гарантії і захисту віри в одному з її найважливіших виявів. Таке переконання послужило поштовхом формулювання кан. 657 § 1 *Кодексу Канонів Східних Церков*, який зберігає право затвердження літургійних текстів за Апостольським Престолом для непатріарших і митрополичих Церков *свого права*, і вимагає попередньої перевірки цих текстів Апостольським Престолом для патріарших і митрополичих Церков. Така перевірка очевидно відноситься до всього, що стосується літургійного богослужіння.

25. Компетенції на затвердження перекладів літургійних книг

Упродовж століть різні обставини спричинилися до важливих змін у сфері мови. На східних територіях прамови повільно, але суттєво видозмінювалися, інколи навіть зникали і замінювалися іншими. В інших випадках немало віруючих Східних Церков покидали землі своїх батьків і поселялися деінде, стаючи сусідами християн, вихованих на інших традиціях; з плином часу, вони влилися в культурний контекст місць свого поселення. Вони часто втрачали знання своїх рідних мов, і тому участь у літургії своєї власної Церкви ставала для них важчою. Тому, щоб уникнути таких труднощів, уже в прадавні часи Східні Церкви часто перекладали власні літургійні тексти на мови, зрозумілі для вірних.

У кан. 657 § 2 *Кодексу Канонів Східних Церков* підкреслено, що право затверджувати версії книг, призначених для літургійного користування, належить компетентній владі, яка повинна звітувати про це, якщо йдеться про патріарші або митрополичі Церкви *свого права*, — Апостольському Престолу.

Збільшення кількості єпархій чи Церков *свого права*, що належать до одної літургійної родини і користуються тією самою мовою, інколи в межах однієї території, вимагає використання уніфікованих перекладів. Цілком зрозуміло, що компетентна влада всіх сторін повинна домовитись між собою, щоб досягнути такої мети.

26. Компоненти літургійного законодавства

Стосовно літургійного законодавства, кан. 3 Кодексу Канонів Східних Церков відсилає до приписів літургійних книг. Поруч з цим Кодекс Канонів Східних Церков згадує інші норми літургійного характеру, які встановлені компетентними властями Церков свого права і не є включеними у літургійні книги, а саме: правила (кан. 668), приписи Церков свого права (кан. 199) і літургійні закони (кан. 150 § 2). Всі ці приписи, як загального, так і партикулярного законодавства, мають силу закону. Стосовно останніх, у кан. 3 Кодексу Канонів Східних Церков наполягається на обов'язковому старанному дотримуванні цих приписів.

27. Складність партикулярного літургійного законодавства

Для того, щоб мудро і реалістично тлумачити певні приписи, необхідно враховувати той факт, що окрім органічного цілого, в яке вони втілені, вони не завжди складають однорідну цілість. Різноманітні норми, як ті, що в літургійних книгах, так і інші, в дійсності змінювалися, будучи адаптованими до специфічних вимог різних середовищ і контекстів. У результаті, з огляду на різні ситуації, можуть виникати відмінні і навіть суперечливі орієнтації. Компетентна влада, відповідальна за регулювання літургійного життя, повинна детально їх оцінювати у світлі згаданих вище принципів, в той же час враховуючи зв'язок з первісними традиціями і нові вимоги сучасного контексту. Це є делікатним завданням, для виконання якого потрібно сприяти дослідницькій роботі і студіям, щоб відкрити їхнє як богословське, так і пасторальне значення.

28. Звичай

У кан. 1508 *Кодексу Канонів Східних Церков*, подібно як і в кан. 27 *Кодексу Канонічного Права*, стверджується, що звичай є найкращим тлумачем законів, тоді як у кан. 1507 і 1509 пояснюються правила його застосування. Як уточнюється у кан. 1507, звичай є плодом тривалої і мирної практики місцевої спільноти, цінний тим, що є вкоріненим у життя людей. Також стосовно цього треба мати здатність мудрого розпізнавання, щоб зберегти найцінніше, яке стимулює правдиве християнське процвітання, і втручатися в те, що штучне і менш відповідне своїй правдивій традиції.

29. Літургійні книги та екуменізм

У кан. 656 § 1 *Кодексу Канонів Східних Церков* стверджується, що єдиними книгами, які можна використовувати у літургійних відправах, є ті, які отримали апробату Церкви. Йдеться про очевидний принцип, який на ділі зустрічається з деякими труднощами. Справді, деяким Східним Католицьким Церквам бракує власних видань літургійних книг, чи принаймні деяких, і вони змушені, з необхідності, користуватися інколи дуже добре виконаними відповідними виданнями Православних Церков. Таке використання відбувається з мовчазної згоди Апостольського Престолу чи місцевих властей. Проте така необхідність, при розсудливому вивченні кожного випадку, може виявитися цінним звичаєм, як прояв часткового, але глибокого і обширного сопричастя, яке до сьогодні існує між Католицькими і Православними Церквами, що походять зі спільного кореня, і можуть служити як динамічне зерно для відновлення повного сопричастя. З іншого боку, чимало видань літургійних книг, приготовлених у Римі, інколи схвально приймають і використовують православні брати. Тим не менше потрібно уникати будь-яких непотрібних відмінностей між літургійними книгами Східних Католицьких Церков і Православних

Церков. Радше, треба заохочувати до використання, в міру можливого, спільних видань. Папа Іван Павло II, з нагоди свого звернення до католиків Вірменської Церкви, стверджує: „Особливо дорогим для мене є бажання, щоб спільне вивчення літургії і її необхідне адаптування було привілейованою сферою співпраці між вірменськими католиками і православними“²⁹.

Таке бажання знову повторюється у загальних рекомендаціях *Довідника застосування принципів і норм екуменізму* ч. 187; в якому поручається використовувати літургійні тексти спільно з іншими Церквами чи церковними спільнотами тому, що „коли християни моляться разом, єдиними устами, їхнє спільне свідчення сягає небес, але рівно ж є зрозумілим на землі“.

30. Катехитичні довідники і літургія: катехиза і містагогія

Кан. 621 § 1 і 2 *Кодексу Канонів Східних Церков* стосується катехитичних довідників, які потрібно розробити у патріарших і митрополичих Церквах: необхідно зважати на особливий характер Східних Церков, так, щоб у здійснюванні катехизи наголошувалося на важливості Св. Письма і літургії, а також традиції власної Церкви свого права в патрології, агіографії і в самій іконографії. Ще раз повторюється, що на Сході, як рекомендується сьогодні і для Церков Заходу, катехизу не можна відокремлювати від літургії, оскільки від неї, як тайни Христа у її здійсненні *in actu* (у звершеній дії), вона черпає натхнення. Таким є метод, що його використовують численні Отці Церкви у формуванні вірних. Він виражається в „катехизі“ для оглашених та „містагогії“, або „містагогійній катехизі“, для впровадження у Божественні Таїнства. В такий спосіб

²⁹ Іван Павло II, Проповідь під час Святої Літургії у Вірменському обряді (21 листопада 1987) // *L'Osservatore Romano*, 23-24 листопада 1987. — С. 6; див. також *Servizio Informazioni per le Chiese Orientali*, додаток до нн. 485-556. — С. 6.

вірних постійно скеровують до повторного радісного відкриття Слова, смерті і воскресіння їхнього Господа, в які ввів їх Дух Отця. З розуміння того, що вони звершують, і з повного сприйняття всього, що звершилося, отримують вони план життя: містагогія, таким чином, стає змістом їхнього існування — відкупленого, освяченого, що перебуває на дорозі до обожествлення — і, як така, лежить в основі духовності і моралі. Тому поручається, щоб, для катехитичного процесу в окремих Східних Католицьких Церквах вихідною точкою були власні притаманні літургійні богослуження.

ГЛАВА V

СЛУЖІННЯ ЯК ІКОНА ЦЕРКВИ

31. Церква, молитовне зібрання

Книга Діянь Апостолів описує життя перших християн: „Вони постійно перебували в апостольській науці та спільності, на ламанні хліба й молитвах (...). Всі віруючі були вкупі і все мали спільним” (Ді. 2, 42. 44. 46). У цих уривках можна впізнати характерні риси літургійного богослужіння, яке полягає у слуханні Божого слова, що його оголосили апостоли прославляючи Бога, серед Церкви (пор.: Євр. 2, 12), як також творячи Тіло Христа — „Один Хліб” з багатьох, що досягається через спільну участь у ламанні хліба і в чаші благословення (пор.: 1 Кор. 10, 16-17), — найвищому таїнственному знаку, аж до сповнення часів.

З цього постає спільнотний аспект громади, згуртованої навколо апостолів, служителів Нового Завіту, які виявляють сповнення обітниць в особі Христа розп'ятого і воскреслого. У післяапостольський період Ігнатій Антіохійський пропонує таке саме бачення молитовної Церкви: „Як Господь нічого не робив без Отця, з яким Він — одне, ні сам, ні з апостолами, так і ви нічого не робіть без єпископа і пресвітерів... біжіть разом, немов до одного храму Божого, немов до одного вітваря, яким є Ісус Христос, який, походячи від одного Отця, з'єднаним повернувся до Нього”³⁰.

Навіть якщо на Сході процвітало і продовжує процвітати чернецтво анахоретів, спільнотний характер молитви все одно є фундаментальним аспектом східної духовності: вірний вкладає своє духовне життя в літургійне дійство. Ця характерна риса нехай буде збережена і оживлена в серцях християн, зокрема для того, щоб вірним не закрадалося бажання шукати духовності, яка часто є чужою їхній традиції, а інколи навіть і християнській вірі.

³⁰ Ігнатій Антіохійський, *Лист до магнесян* VII, 1-2// SCh 10 A, 84-86.

32. Євхаристія творить Церкву

Літургійна молитва досконало підтверджує і чудово виражає автентичний депозит віри, відповідно з прадавнім виразом Індікулуса [*Indiculus*]: *legem credendi lex statuat supplicandi*³¹, загально синтезованого *lex orandi lex credendi* (правило молитви — це правило віри). Церква, отже, самоусвідомлюється у своїй глибині, починаючи від своєї природи як молитовного зібрання. У цьому розумінні не потрібно забувати: якщо Церква творить Євхаристію, то Євхаристія творить Церкву такою мірою, що це стає критерієм визнання істинності віровчення, як про це нагадує Іриней Ліонський: „Наша думка є у повній згоді з Євхаристією, а Євхаристія, своєю чергою, підтверджує нашу думку“³².

33. Активна участь вірних

Апостол Павло закликає римлян віддавати Богові духовне почитання, приносячи себе як живу жертву, святу і приємну Богові (пор.: Рим. 12, 1). Апостол Петро робить таке саме напучування, коли пише, що ми є „живе каміння, щоб з нього збудувати духовний дім на святе священство, щоб приносити духовні жертви, приємні Богові через Ісуса Христа“ (1 Пт. 2, 5). Жертвувати спільний культ, приємний Богові, через Сина у Святому Дусі, отже, є одночасно і правом, і обов'язком охрещених. Тому треба формувати свідомість вірних та організувати спосіб і необхідні можливості, щоб їх участь була відповідно активною, повною, побожною, розумною і плідною. Треба подбати, щоб, після докладного історичного вивчення обрядів, повернути народів ті елементи, які з плином часу були безпідставно вилучені. Ті, кому довірене якесь служіння (пресвітери, диякони, читці, співці, хор і т. п.), в дійсності не мають

³¹ *Indiculus* част. 8// DS 246/139. Пор. також Просперо Аквітанський, *De vocatione omnium gentium* I, 12// PL 51, 664 C.

³² Іриней з Ліону, *Adversus haereses* IV, 18, 5// SCh 100, 610.

замінювати, а радше повинні провадити усе зібрання в так, щоб воно [зібрання] могло також зовнішньо належним чином виражати свою участь. Однак треба остерігатися доручати людям ті частини, які належать виключно до компетенції священнослужителів.

34. Літургійні зібрання єрархічно упорядковані

Літургійні зібрання повинні бути належно упорядковані. Це було чіткою нормою Старого Завіту, окресленою в книгах Левіт і Чисел та піднесеною до апостольської заповіді Павлом: „Все нехай діється пристойно й докладно“ (1 Кор. 14, 40), коли служиться у спільноті. Як перші християни слухали апостолів, так і їхні наступники — єпископи — провадили молитовні громади, особисто або через пресвітерів чи дияконів. Зміст богослужень був визначений частково формулами і обрядами, успадкованими з минулого — зі Старого Завіту і з юдейської традиції, переосмисленими у світлі християнського об’явлення; частково пізнішими творами, що їх упорядкували або автори Нового Завіту, або пізніші автори, але які завжди були апробовані церковною владою і відчуттям віри (*sensus fidei*) християнського народу.

Кан. 7 § 1 *Кодексу Канонів Східних Церков* нагадує, що всі вірні християни беруть участь у священничій функції Христа, тому всі покликані до служіння. Окрім цього кан. 17 стверджує: „Вірні мають право почитати Господа згідно з приписами літургійних книг власної Церкви *свого права* і дотримуватись власної форми духовного життя, згідної, однак, з вченням Церкви“. Проте, кожен віруючий бере участь у богослуженні властивим йому чином: молитовне зібрання складається з різних частин, так само, як тіло складається з різних членів, що всі разом складають єдину живу істоту (пор.: 1 Кор. 12, 12-31). У такий спосіб усе тіло літургійного зібрання, добре скоординоване і з’єднане завдяки співпраці всіх членів, згідно з властивою енергією кожного члена, може рости і прямувати до єдності віри і знання Христа, уникаючи небезпеки бути збитим на манівці вітром якогось вчення (пор.: Еф. 4, 13-16).

ГЛАВА VI

ЗАГАЛЬНІ РОЗДУМИ ПРО БОГОПОЧИТАННЯ І ТАЇНСТВА

35. Елементи літургійного життя

Щодня, різними шляхами і в різні моменти, літургія „будує тих, хто є в Церкві, у святий Храм Господа, у місце перебування Бога в Дусі“³³. Таїнства є фундаментальними елементами літургійного життя. Однак вони не ізольовані, а радше втілені в контекст, який їх приготує, розширює їхню дію і ефективність. Дуже важливою є молитва, яка освітлює різні частини дня і річний цикл. У *Кодексі Канонів Східних Церков* вона означена як „Божественна Хвала“, що містить, окрім благословення, благання і слухання Божого Слова. Через Божу хвалу добового кола Божа благодать, котра впливає з Пасхальної Містерії і яка здійснюється *par excellence* в Євхаристії, сяє в кожному моменті дня. Іншими елементами є священні споруди з відповідним архітектурним оформленням, спорядженням, священними іконами, а також з врочистими відправами різних богослужінь.

36. Літургійний рік

Цикл річних празників, який обертається навколо Пасхи як свого центру, і той, який виражається у місячних празниках, тижневному і добовому колі, і самий цикл подій людського життя, позначених таїнствами, — все це взаємно проникається, підтримується, творить чудесне плетиво, уприсутнюючи різні моменти

³³ II Ватиканський Собор, Констит. про Святу Літургію *Sacrosanctum Concilium*, 2.

історії спасіння, і пронизує все духовне життя вірних. Отак календар різноманітних Східних Церков розподіляється і характеризується мудрою духовною гармонією.

Окрім неділь і щорічного празника Пасхи, у всіх Східних Церквах є інші празники, які відзначаються дуже урочисто. У кан. 880 § 1 *Кодексу Канонів Східних Церков* уточнено, що їхнє встановлення, перенесення або скасування належить виключно до компетенції найвищої церковної влади. Установлювати, переносити чи скасовувати дні празників є компетенцією влади, до якої належить ухвалювати партикулярне право цих Церков, завжди пам'ятаючи про обов'язок зберігати власну спадщину і не допускати в ній змін, хіба з уваги на її органічний розвиток³⁴.

Існують важливіші празники, які вважаються приписаними празниками, деякі з них є спільними для всіх Східних Церков³⁵. У ці празники вірні зобов'язані брати участь у Божественній літургії, і утримуватись від виконання робіт, які перешкоджають такій участі³⁶.

Готуючись до празників, потрібно враховувати покаянні дні³⁷, під час яких вірні зобов'язані дотримуватися посту і стриманості, встановлених партикулярним правом їхньої Церкви *свого права*³⁸.

Якщо празники чи пости, що походять з латинської літургії чи з інших невідповідних літургій, були введені недавно у календарі Східних Католицьких Церков, потрібно з пастирською розсудливістю прийняти необхідні заходи для того, щоб повернути календареві його традиційну структуру, усуваючи елементи, що не узгоджуються з духом і характером східної традиції.

До того часу, коли всі християни досягнуть бажаної згоди у встановленні одної дати для спільного святкування Пасхи, у країнах, де переважають Православні Церкви, рекомендується дотримувати

³⁴ Пор.: ККСЦ кан. 880 § 2, який покликується на кан. 40 § 1.

³⁵ Пор.: ККСЦ кан. 880 § 3, який перечислює їх усіх.

³⁶ Пор.: ККСЦ кан. 881.

³⁷ Пор.: ККСЦ кан. 880 §§ 1-2.

³⁸ Пор.: ККСЦ кан. 882.

тися практики (яка вже є у вжитку деяких католицьких спільнот, що перебувають серед православної більшості) святкування Пасхи в день, в який святкують її православні, згідно з вказівками, сформульованими II Ватиканським Собором в додатку до *Sacrosanctum Concilium* та в *Orientalium Ecclesiarum* (ч. 20). Окрім того, що це буде ознакою екуменічного братерства, ця практика дозволяє католицьким віруючим гармонійно ввійти у спільний духовний клімат, який часто також позначає мирське життя, уникаючи невідповідного дисонансу.

37. Звершення у зв'язку з Господом Ісусом

У вивченні і введенні народу до св. таїнств, як і до всіх літургійних відправ, основною нормою є — завжди віднаходити функціональний і нерозривний зв'язок з Христом Господом. У різні моменти літургійного року згадуються основні події з історії спасіння: зі Старого Завіту, які знаходять у Ньому [Ісусі] свою реалізацію; з Нового Завіту, які включають перебіг всього життя Ісуса, коли Він жив серед людей, давав їм заповіді спасіння і вів їх до знання правдивого Бога³⁹; і з періоду Церкви, протягом якого Господь продовжує здійснювати чуда у своїх святих. Особливим способом це стосується таїнств, у яких Він, по-різному очищує нас у воді, освячує нас у Святому Дусі й у таїнстві свого Тіла і своєї Крові залишає нам пам'ять своїх спасенних для нас страстей.

38. Зв'язок між літургією і благочестям

Східні Церкви за традицією завжди знали як інтегрувати у свою літургію різні елементи, що відповідають духовній чутливості їхнього народу. Вони мають власні форми і формули благочестя,

³⁹ Пор.: Візантійська Анафора Святого Василя.

менш окреслені, більш індивідуальні і, можливо, легші, такі, як молитви з виголосами, здійснення богослужень з особливим змістом, почитання животворящего Хреста, ікон, мощів, святинь, використання лампад, ладану, а інколи навіть принесення в жертву тварин; але такі прояви благочестя завжди залишалися з'єднаними з літургійним життям, знаходячи в ньому наснагу і, певною мірою, свій контекст. Можливо, це є причиною того, що інші прояви благочестя не розвивалися паралельно до офіційного культу, як це було на Заході. Однак Східні Католицькі Церкви запозичили немало кількість практик благочестя, характерних для Латинської Церкви, тобто таких, що не належать до традиційної структури східного богочитання. Не є добрим те, що певні практики, які приносять користь духовному життю вірних, виявляються чужими по відношенню до традиції окремих Церков: якщо вони розвиваються незалежно від цієї традиції, то можуть стати „паралельними“ формами духовності. Але оскільки ці форми вираження благочестя до цього часу вже дуже поширені у Східних Католицьких Церквах і служать поживою та укріпленням вірних, було б дуже невторопним та свідчило б про убогу пастирську вразливість думати, що їх потрібно просто викорінювати. Власті Церкви свого права повинні конкретно проводити автентичне містагогічне формування вірних, і в першу чергу духовенства, скеровуючи їх до духовності, яка впливає з їхніх власних літургійних традицій. Збагачені цим кращим формуванням, вірні поступово стануть більше спроможними переживати і знову відкривати багатства власної літургії. Такі пастирські дії повинні черпати наснагу з порад, сформульованих у ч. 13 соборної *Конституції про Святу Літургію*: „Дуже поручається побожні практики християнського люду (...) Але ті богослужіння, з огляду на літургійні часи, треба так влаштовувати, щоб вони були згідні зі святою літургією, щоб від неї якоюсь мірою походили й до неї народ вели, бо вона вже із своєї природи, багато їх перевищує“.

У будь-якому випадку, потрібно пам'ятати те, що сказано у кан. 656 § 2: „Книги молитов і набоженств, призначені для публічного або приватного вжитку вірних, вимагають церковного дозволу“.

39. Соборні приписи про таїнства

Турбуючись про збереження і процвітання цінних східних традицій, „Святий екуменічний собор підтверджує і одобрює давнє вчення стосовно таїнств, існуючих у Східних Церквах, а також і практику, їхнього відправлення і уділювання, і бажає, щоб це було відновлено, де цього вимагає випадок“⁴⁰. У пунктах 13-18 *Orientalium Ecclesiarum* чітко сказано про невідкладніші приписи, які можуть і повинні служити взірцем при використанні їх в інших випадках. Це, принаймні частково, було реалізовано у *Кодексі Канонів Східних Церков* на рівні спільного права, але ще має бути уточненим владою різних Церков *свого права*, особливо на партикулярному рівні.

Собор, зокрема, не задовольнився лише підтвердженням і схваленням давнього правопорядку, діючого у Східних Церквах, але бажає, щоб він був відновлений там, де ослаб чи зник. Тому, переглядаючи власний закон, різні Церкви *свого права* повинні врахувати це побажання і відважно взяти на себе, навіть якщо це буде через обережність поступовим процесом, відновлення елементів, які були втрачені, змінюючи при необхідності новіші практики і закони в тих місцях, де вони є у дисонансі з установленими принципами, навіть якщо це буде означати видозміну рішень, прийнятих Синодами, чи відступ від вказівок, даних, в різні часи і з різних причин, декастеріями Апостольського Престолу.

40. Таїнства — дії Церкви

Церква, у якій об'являється Бог, є, певним чином, таїнством, з якого походять окремі таїнства. Згідно з кан. 673, здійснення, уділення таїнств є дією Церкви, тобто збором всіх членів Божого народу, Тіла Христа „складеного та споєного всякою в'яззю допомоги, згідно з відповідними діяннями кожного члена“ (Еф. 4, 16).

⁴⁰ II Ватиканський Собор, Декр. про Східні Католицькі Церкви *Orientalium Ecclesiarum*, 12.

Це приводить до активної участі у богослужінні всіх вірних. Важливо, щоб така участь всього Божого люду у динаміці відправи завжди здійснювалася і проявлялася також і в уділенні таїнств, які є кульмінаційними діями у житті Церкви.

41. Створіння як таїнство

У кан. 667 Кодексу Канонів Східних Церков стверджується, що Церква зобов'язана уділяти святі таїнства, „щоб під зримим знаком вчиняти учасниками Христових тайн“, бо в них „Господь наш Ісус Христос освячує людей силою Святого Духа, щоб вони особливим чином ставали справжніми поклонниками Бога Отця, і защеплює їх у себе самого і в Церкву, своє Тіло“. Таким чином, святі таїнства виражають передовсім тайни Христа, а це означає, що все Ним здійснене на землі для виконання предвічного плану Бога, який створив всесвіт (пор.: Еф. 3, 9-11), „щоб об'єднати все у Христі: небесне і земне“ (Еф. 1, 10), і вчинити нас „святими і бездоганними перед Ним у любові“ (Еф. 1, 4).

Тайни Христа передаються нам через видимі знаки. Тому таїнства є місцем, у яке створені речі вводяться для того, щоб висловити подяку Богові, і так вони досягають повноти свого значення. Промисел Божої благодаті, розподіленої серед людей, здійснюється через жести і слова (пор.: Ді. 1, 1), збільшуючи вартість „космічних елементів“: найперше людського тіла; потім води, олії, хліба і вина; утварі, як наприклад євхаристійна чаша; священної будівлі зі всім тим, що вона представляє і містить у собі, особливо хрест і святі ікони; священних місць і часів. Такі елементи були вибрані Ісусом Христом через Святого Духа, встановлені Ним і довірені Церкві як знаряддя спасаючих таїнств. Благодать Святого Духа користується ними для відкуплення й освячення людства і всесвіту (пор.: Рим. 8, 16-25) і для гідного богочитання Отця. Саме в цьому контексті літургійні жести і благословення набувають свого повного значення. У богослов'ї літургії, а отже, і в містагогії народу, усе це має бути важливим матеріалом для роздумів і пояснення.

ГЛАВА VII ТАЇНСТВА ХРИСТИЯНСЬКОГО ВТАЄМНИЧЕННЯ

42. Зв'язок між таїнствами втаємничення

Одна вказівка, подана у *Кодексі Канонів Східних Церков*, яка відрізняється від того, що часто вживалося, і навіть від законодавства, дійсного протягом останніх століть, — підтвердження міцного зв'язку, який існує між трьома таїнствами християнського втаємничення, і це має також віддзеркалюватися у способі їхнього уділення. Утаємничення, в дійсності, — це єдина й неподільна служба, яка здійснює входження в життя Христа, у спільноту, яка живе в Ньому. Це входження, що почалося з першого поклику до віри, досягає своєї найвищої точки у пасхальній тайні Христа, у смерть якого ми занурилися для того, щоб воскреснути у Його воскресінні, яке робить нас дітьми Божими і храмом Святого Духа. „Помазані“ Святим Духом для діл Царства, ми стали гідними участі в учті Царства. Це служило мотивуючим фактором у формулюванні канонів 695 і 697, які приписують одночасно або з невеликими проміжками часу приймати три таїнства: хрещення, миропомазання і Святе Причастя.

Згідно з вченням і досвідом давньої Церкви, натхнених Новим Завітом, вірні, які отримали есхатологічний дар Духа воскреслого, вважали, що той самий Дух, що діє в них, уподібнює їх до Христа Господа. Факт повторного народження, яке вони отримали під час хрещення, стаючи Божими дітьми, спадкоємцями Божого Царства, виправданими, відкупленими і освяченими, повів за собою повне входження в Божий народ. Найвищим „знаком“ цієї події було допущення на учту Божого Царства. Тому це неподільне таїнство обов'язково, з найточнішою послідовністю, подавалося в одному літургійному контексті.

З тієї хвилини вірний ставав саме таким, разом з усіма титулами й функціями, які приносило це нове життя у Христі й у Святому Дусі (пор.: Рим. 8, 9), без винятку. Тому була одна служба, бо є одне і неподільне діяння Святого Духа, Отця і Сина. Така практика існувала у житті всіх Церков упродовж перших століть⁴¹.

З історичних та культурних причин Західна Церква занедбала таку практику, і таїнства втаємничення уділялося дітям не одночасно, але в різних наступних моментах. Однак, на Сході прадавня практика залишалася незмінною і неперервною. Цей зв'язок є настільки міцним, що у досить багатьох контекстах термін „хрещення“ звичайно означає всі три фази християнського втаємничення: це назва, яку надається йому в багатьох рукописних чи друківаних евхологіонах.

Ця практика протягом останніх століть змінилася у різних Східних Католицьких Церквах під тиском зовнішніх впливів, який базувався на духовному і пасторальному розумінні, запозиченому від латинників. Такий підхід був зрозумілий, але чужий по відношенню до органічного розвитку і суперечив динамізмові власної східної спадщини. Там, де традиційна практика була втрачена, застосування норм, які містить Кодекс, вимагатиме правдивої реформи, аналогічної до тієї, яку соборна *Конституція про Святу Літургію* вимагала від латинської літургії. Хоч не треба поспішати, проте необхідно глибше вивчати давню практику, про яку свідчать відповідні рукописи і друківані тексти, редаговані східними католиками і православними. Також треба брати до уваги практику, яку ще сьогодні стрічаємо у православних. Потрібно надати необхідні інструкції і вказівки з тим, щоб мотивація була зрозуміла всім: духовенству, богословам і християнському народові. Вводячи в дію відновлену практику, треба дбати про те, щоб не переривалася необхідна поступова катехизація новоохрещених дітей, як тільки

⁴¹ Пор. наприклад, *Апостольська традиція* Іполита (SCh 11) цілий рік 217; так само, і катехези Отців Сходу і Заходу і відповідні містагогічні катехези стосовно хрещення.

вони будуть готовими наблизитися до розуміння тайн віри, і треба продовжувати аж поки вони не досягнуть [у цьому] зрілості. Участь дітей у коротких, але регулярних моментах літургійних богослужінь є вже само по собі цінним елементом катехизи, тому що вона вводить їх безпосередньо у життя Церкви при допомозі втаємничення, яке не є настільки теоретичним чи раціональним, проте ефективним, вводячи їх у молитовний клімат, де здійснювані жести справді впроваджують їх у невидиму дійсність. Весь процес також вимагатиме творчих зусиль, щоб відповідно вкласти нову практику в контекст сучасного життя. Це втручання, хоч нелегке, проте неминуче, якщо бажається справді оживити власну традицію на користь Вселенської Церкви.

43. Богословське значення таїнств втаємничення

У хрещенні особа звільняється від гріха, відроджується до нового життя, зодягається в Христа і стає членом Церкви⁴². У миропомазанні особа позначається печаттю дару Святого Духа⁴³. Повне втаємничення завершується прийняттям Євхаристії, таїнством не тільки єднання особи з Христом, Головою Містичного Тіла, але також і єднання всіх вірних, членів Тіла, що живуть новим життям у Ньому. Споживання Тіла і Крові воплощеного Слова веде християнина до вдосконалення таким чином, що це вже не він живе, але Христос живе у ньому (пор.: Гал. 2, 20). Здійснення таїнств християнського втаємничення є видимим жестом, який дає дар любові, що жертвує людству небесний Отець у Його воплощеному Синові, і робить учасниками вічного життя кожного, хто слухає Слово Христа і вірить у того, хто Його послав (пор.: Йо. 5, 24).

⁴² Пор.: ККСЦ кан. 675 § 1.

⁴³ Пор.: ККСЦ кан. 692.

44. Важливість приготування до хрещення і роль хресних батьків

Хрещення — це таїнство, дароване тим, хто вірить і хоче належати до Христа. Усі християнські обряди, як східні, так і західні, приписують, щоб перед обрядом хрещення відбулося приготування, яке складається з двох елементів: наближення кандидата до Господа і — безпосередньо перед самим хрещенням — приєднання до Христа і відповідне зречення Сатани і сил зла. Прикладом цього є гомілії святого Йоана Золотоустого або його сучасника Мар Теодора з Мопсуетії, які наголошують на невідкладності цього виміру введення у Христові тайни.

Обрядові формули, які виражають таку настанову повинні відповідати фактичному бажанню самих кандидатів, якщо це стосується дорослої людини⁴⁴, або тих, що беруть на себе відповідальність за забезпечення християнського виховання, якщо йдеться про дітей⁴⁵.

Стосовно цього питання, „відповідно до найдавнішого звичаю Церков, той, хто має бути охрещеним, повинен мати принаймні одного хресного батька“, який зобов'язаний представити кандидата і намагатися, щоб після хрещення ця особа могла вести християнське життя, відповідне хрещенню, і сумлінно виконувати пов'язані з ним обов'язки“ (кан. 684).

Щоб забезпечити все це, у кан. 686 § 2 Кодексу Канонів Східних Церков підкреслюється вимога відповідного приготування: „Парох повинен старатися, щоб батьки дитини, яка має бути охрещеною, а також ті, що мають прийняти обов'язки хресних батьків, були належно обізнані із значенням цієї святої тайни і пов'язаними з нею обов'язками та відповідно підготовлені до прийняття тайни“. Було б також корисним дізнатися про способи, прийняті іншими Церквами⁴⁶, для того, щоб забезпечити серйозність навернення, якої вимагає християнське втаємничення.

⁴⁴ Пор.: ККСЦ кан. 682.

⁴⁵ Пор.: ККСЦ кан. 681 § 1, 1.

⁴⁶ Пор. наприклад, для Латинської Церкви, СІС кан. 851.

45. Як розрізняти фази обряду хрещення

Християнське втаємничення — це процес навернення, акцентований деякими обрядовими моментами, які реалізують мудру педагогіку спасіння.

Сьогодні, у більшості випадків, обряд хрещення здійснюється разом з обрядами, які є приготуванням до нього. Вже сама природа поступового поетапного навернення робить корисним відновлення прадавнього розрізнення в часі між підготовчою частиною і властивим обрядом хрещення. Відновлення такого розрізнення буде особливо промовистим щодо хрещення дорослих.

46. Служитель таїнства хрещення

На відміну від латинської традиції (кан. 861 § 1 *Кодексу Канонічного Права*), звичайно проведення обряду хрещення у всіх Східних Церквах, як сказано у *Кодексі Канонів Східних Церков* кан. 677 § 1, зберігається за тими, хто зодягнений благодаттю священства, тобто єпископами, пресвітерами, виключаючи дияконів, яких рукоположено „не для священства, але для служіння“⁴⁷.

У випадку необхідності, згідно з кан. 677 § 2, обряд хрещення можуть також законно уділяти диякони, прислужащі, члени інститутів посвяченого життя, а також і „будь-який інший вірний християнин“, але не просто „будь-яка особа з відповідним наміром“, як це вказано для Латинської Церкви у кан. 861 § 2 *Кодексу Канонічного Права*. Таке розрізнення підкреслює, що хрещення спасає особу шляхом введення її у церковну спільноту. Тому лише член спільноти може уділяти хрещення.

Про введення до церковної спільноти говорить також у *Кодексі Канонів Східних Церков*, коли стверджується, що „його уділяння

⁴⁷ *Constitutiones Ecclesiae aegyptiacae* III, 2/ / II Ватиканський Собор, Догм. Констит. про Церкву *Lumen Gentium*, 29.

належить... до власного пароха того, хто має бути охрещеним, або до іншого священика за дозволом цього пароха чи місцевого ієрарха“ (кан. 677 § 1), і що „на чужій території нікому не дозволяється уділяти хрещення без відповідного дозволу“ (кан. 678 § 1).

47. Хрещення треба приймати у своєму власному обряді

За винятком особливих обставин, які повинні бути підтверджені компетентною владою, абсолютно не схвалюється практика просити про хрещення в іншому обряді, чи то з естетичних міркувань, чи через дружні стосунки зі священиком, чи з будь-яких інших причин. За винятком випадку відсутності священика власного обряду, прийняття хрещення повинно видимо свідчити про входження у власну Церкву *свого права*. З цієї причини у кан. 683 Кодексу Канонів Східних Церков сказано, що: „Хрещення повинно уділятись згідно з літургічними приписами Церкви *свого права*, до якої згідно з правом, має бути приналежний той, хто приймає хрещення“.

48. Обряд повинен бути повним і здійснюватись через занурення

Компетентна влада окремих Церков *свого права* повинна подбати, щоб були видані відповідні вказівки щодо уникання тих змін чи скорочень, які можуть бути шкідливими чи позбавляти значення різні моменти, які складають обряд: підготовчі дії екзорцизмів і зречення Сатани, освячення води і оливи, помазання оливою оглашених перед хрещенням і одягання по хрещенні. Багато літургійних книг приписують для звичайного уділення хрещення обряд потрібного занурювання. Збережений традицією Східних Церков, це — змістовний і експресивний обряд, який все ще діє і схвалюється у Західній Церкві⁴⁸. Однак від нього надто

⁴⁸ Пор. наприклад, СІС кан. 854.

часто відступають з простих причин зручності. Тому компетентні власті повинні виважено і енергійно шукати шляхів його відновлення.

49. Значення миропомазання

Миропомазання, про яке сказано у кан. 692-697 *Кодексу Канонів Східних Церков*, — так називають на Сході таїнство, яке у *Кодексі Канонічного Права* має назву конфірмація. Такі відмінні визначення того самого таїнства можуть відноситися до традиційного розуміння, які по суті є ідентичними, але по-різному акцентовані: кожне наголошує і підкреслює уподобаний один аспект, у Східних Церквах — досконале введення у тайну Христа, а в Латинській Церкві — набуту здатність особи свідчити про свою віру.

Кан. 692 *Кодексу Канонів Східних Церков*, згідно зі східними традиціями, не вимагає, щоб помазання відбувалося через покладення рук, чим воно відрізняється від приписів латинської літургії⁴⁹.

50. Служитель таїнства миропомазання

Кан. 694 стверджує, що: „...на підставі традицій Східних Церков помазання святим миром уділяє священник сукупно з Хрещенням або роздільно“, а у кан. 696 § 1 уточнено, що: „...усі священники Східних Церков можуть правосильно уділяти миропомазання сукупно з хрещенням або роздільно всім вірним кожної Церкви свого права, навіть Латинської Церкви“.

Східні пресвітери нехай дуже розважливо користуються своїм правом помазувати вірних латинського обряду, спілкуючись якомога більше з компетентними ієрархами тої Церкви. Справді, у Латинській Церкві конфірмація уділяється дітям окремо в кінці

⁴⁹ Пор. СІС кан. 880 § 1.

поступової катехизи, яка сама по собі є частиною християнського втаємничення. Факт миропомазання вірних Латинської Церкви, які не отримали цієї формації, може пошкодити органічне ціле християнського втаємничення, яке існує у Латинській Церкві.

Практика Східних Церков відрізняється від латинської, і це виражено у кан. 882 *Кодексу Канонічного Права*, у якому сказано: „...звичайним розпорядником миропомазання є єпископ“, навіть якщо пресвітер також може здійснити його, якщо матиме відповідне повноваження „на підставі загального права або спеціального дозволу компетентної влади“. Творене за різних обставин, латинське право наголошує на принципі, проголошеному Ігнатієм Богоносцем, про необхідну єдність Церкви і духовенства навколо єпископа⁵⁰. У східній традиції цей аспект представлено освяченням святого мира, здійснити яке має право лише єпископ або, згідно з нормами партикулярного права, тільки патріарх⁵¹, який здійснює це освячення з великою урочистістю. Таке збережене за патріархом право вказує на узи сопричастя, що виходить за межі окремих єпархій, у кожній Церкві свого права. Отож, хай ці давні традиції вірно зберігаються і надалі.

51. Причастя неофітів

У кан. 697 *Кодексу Канонів Східних Церков* приписано, щоб Євхаристія приймалася якнайшвидше після хрещення і миропомазання, згідно з приписами Церкви свого права. Кан. 710 повертається до питання євхаристійного причащення новоохрещених дітей і наголошується на дотримуванні щодо цього приписів літургійних книг Церкви свого права. Цей закон, характерний для Східних Церков, потребує деякого роз'яснення.

З уже відомих причин, норми, що стосуються причастя неофітів, не можна знайти у законодавстві деяких Східних Католицьких

⁵⁰ Ігнатій Антіохійський, *Послання до Ефесян* III-VI // *SCh* 10 A, 60-62.

⁵¹ ККСЦ кан. 693.

Церков, у яких часто відкладається перше причастя до досягнення дитиною шкільного віку. Тому завданням компетентних властей є вжити заходи для повернення попередньої практики і розробити норми, які більше відповідали б їхній власній традиції.

Відтак, щодо приписів, викладених у літургійних книгах, які стосуються цього самого питання, потрібно відзначити, що у більшості випадків — як у цих Церквах, так і в Церквах, які дотримуються давніх традицій, — вони не дають належних вказівок, вважаючи, що обряд хрещення взагалі був призначений для дорослих, а поступово застосовувався до дітей, без введення будь-яких специфічних змін у Східних Церквах. Цю тему розглядається в підручниках пасторальної сакраментології. Деякі практичні поради можна почерпнути з досвіду Православних Церков.

Зрештою, уділення Євхаристії новоохрещеним дітям не обмежується лише до хвилини звершення втаємничення. Євхаристія — це хліб життя, і дітей треба постійно ним годувати від того часу, щоб вони духовно зростали. Спосіб їхньої участі у Євхаристії відповідає їхній спроможності: спочатку він буде відрізнятися від того способу, що в дорослих, неминуче менш свідомо і менш раціонально, але поступово буде розвиватися через благодать і педагогіку таїнства, зростаючи аж до „звершеності мужа, до міри повного зросту повноти Христа“ (Еф. 4, 13). Таїнство — це завжди дар, який діє ефективно, по-різному, бо і люди є різними. Особливі відправи, які стосуються різних етапів зростання людини, можуть бути корисними для педагогіки віри і супроводжувати необхідну катехизацію дітей і молоді, але повинно бути зрозумілим, що втаємничення у тайну Христа буде повністю здійсненим лише після отримання перших трьох таїнств.

52. Обряди входження у чернече життя

Упродовж століть, особливо після закінчення переслідувань, багато християн, згуртовуючись у різні спільноти, вибрали свід-

чення своєї радикальної приналежності Божому Царству, деякі при цьому утворювали чернечі групи, інші пустельницьким чи анахоретським життям вирішили присвятити себе з більшою свободою єдиному, що потрібне.

Важливість чернечого життя і корисність відновлення його сили у Східних Католицьких Церквах підкреслювалось у численних офіційних документах. Таку орієнтацію можна побачити у соборному декреті *Unitatis Redintegratio* (ч. 15); у *Кодексі Канонів Східних Церков*, який присвячує сімдесят канонів (кан. 433-503) цій темі; і в достатньо змістовному Апостольському листі *Orientale Lumen* (чч. 9-16).

Християни Сходу дають спільне свідчення традиції, трактуючи посвячення у чернече життя строго аналогічним хрещенню, за допомогою формул, символів і жестів, що нагадують ті, що використовуються для втаємничення у християнське життя.

Літургійні богослужби чернечих обличчя призначені для підкреслення того, що отримання чернечого одягу свідчить про ототожнення з воскреслим Господом, так, що чернець може сказати разом з Павлом: „Живу вже не я, а живе Христос у мені“ (Гал. 2, 20). Фактично, чернець одягає новизну життя воскреслого Господа і, благодаттю сили, отриманої від Святого Духа, вступає в боротьбу проти сил зла, так, щоб перемога Пасхи поширилася до краю землі, на славу єдиного Отця.

Обряди введення у чернече життя у різних Східних Церквах є невід'ємною частиною літургійних традицій і цінним джерелом для пояснення найглибшого значення християнського монашества.

Тому необхідно зберігати ці обряди, використовувати їх для складення суто чернечих обітів і черпати в них натхнення також для складання обітів у чинах і богопосвячених згромадженнях Східних Церков.

ГЛАВА VIII

БОЖЕСТВЕННА ЛІТУРГІЯ

53. Значення Божественної літургії

Центром християнського богочитання є служіння Божественної літургії. Цей термін, використаний у *Кодексі Канонів Східних Церков*, не є одинокий. Він є більш характерний для Церков грецького походження, але зустрічається і в інших традиціях, однак поряд з ним існують такі терміни, як Жертва, Освячення, Таїнство, Жертвування і Жертвоприношення, Євхаристія чи Подяка, Ламання хліба та інші.

Навіть якщо ці терміни стусуються безпосередньо таїнства Тіла і Крові нашого Господа, то вони також вказують на богослуження у своїй повноті, вираженій у двох частинах: перша з них зосереджена на Слові Божому, а друга — на обряді Євхаристії.

Соборна *Конституція про Святу Літургію* повчає, що Христос присутній у своєму Слові, бо це саме Він говорить, коли у Церкві читають Святе Письмо⁵². Далі уточнює, що проповідування є невід'ємною частиною літургійного дійства, і наполягає, щоб його здійснювати правильно і належно, черпаючи насамперед зі Святого Письма і літургії⁵³, що є проголошенням дивних Божих діл в історії спасіння. Тому потрібно пильнувати, щоб проповідь ніколи не опускалася під час служіння Божественної літургії, принаймні в неділі і приписані празники.

Про багатство другої частини Божественної літургії, а особливо Причастя, яке є її завершенням, чудово сказав Микола Кавасила: „Таким досконалим є це таїнство Причастя і настільки перевищує

⁵² Пор.: II Ватиканський Собор, Констит. про Святу Літургію *Sacrosanctum Concilium*, 2.

⁵³ Пор. там само, 35; і також ч. 52.

будь-яке інше таїнство, що веде до самої вершини усіх дібр. У ньому міститься і остаточне сповнення всіх людських прагнень, у ньому осягаємо Бога і Бог єднається з нами у найдосконалішому союзі. (...) Поскілки для нас не було можливим піднятися до причастя його дібр, Він зійшов аж до нас, приймаючи наші умови. Він так досконало об'єднався з людською природою, що подає нам власне тіло і кров, прийняте від нас, причащаючи нас собою. Тимто причащаючись Його Тіла і Крові, ми приймаємо Бога у свої душі, бо це Боже Тіло і Кров, Його душа, розум і воля, не є нічим меншим від Його людської природи"⁵⁴.

54. Анафори у Божественній літургії

У сповнюванні божественних тайн текст анафори виблискує, як дорогоцінний скарб. Східні анафори належать до шанованої давнини: часто, згідно з живою традицією Церков, їхнє походження пов'язується з апостолами або святими первісної Церкви, чи іншими важливими постатями в історії Церков. Анафори в акті жертвоприношення є проголошенням хвали і подяки Богові й епikleзою — призиванням Святого Духа.

Зі скарбу численних — у залежності від різних Церков — анафор треба потурбуватися про можливість використання більшого числа текстів, серед яких деякі вже зійшли сьогодні з вжитку, але їх потрібно відновити. Пам'ятаючи про те, що анафора є правдивим шедевром містагогійного богослов'я, варто вивчати шляхи, при допомозі яких, принаймні за деяких обставин, її можна б проголошувати вголос, щоб почули вірні. Священники нехай подбають про формування народу згідно з цим богослов'ям, яке так виразно присутнє в анафорах.

⁵⁴ Кавасила М. *Життя у Христі*, IV, 10. 26 / / Sch 355, 270. 288.

55. Різні функції у відправленні Божественної літургії

Соборна Конституція про Святу Літургію говорить, що Церква „палко бажає, щоб вірні Христа, коли вони присутні на цьому таїнстві віри, не були сторонніми чи мовчазними глядачами. Навпаки, через краще розуміння обрядів і молитов, вони повинні брати участь у священнодійстві, будучи свідомі того, що вони роблять“ (ч. 48). Кан. 699 Кодексу Канонів Східних Церков дотримується тої самої думки, вказуючи на особливу функцію кожного учасника Євхаристійного священнодійства: „Повноваження відправляти Літургію мають тільки Єпископи і священники“ (§ 1), — а це означає, що її не можна відправляти без них; „Диякони разом з єпископами і священниками власним служінням, відповідно до приписів літургійних книг, беруть тіснішу участь у відправі Божественної літургії“ (§ 2); „Інші вірні, завдяки хрещенню і миропомазанню, збираючись на відправу Божественної літургії, беруть діяльну участь у Жертві Христовій у спосіб, визначений літургійними книгами або партикулярним правом, і то повніше, якщо з цієї ж Жертви приймають Тіло і Кров Господа“ (§ 3).

56. Архиєрейська літургія

Текст *Sacrosanctum Concilium*, що черпає натхнення з листів св. Ігнатія з Антіохії, стверджує, що „основний прояв Церкви полягає у повній, активній участі цілого святого Божого народу у тій самій літургійній відправі, особливо в Євхаристії, в одній молитві, на одному престолі при якому стоїть єпископ, оточений колегією священників і служителів“ (ч. 41). Це вимагає дуже уважного ставлення до єпархіального літургійного життя навколо Єпископа, тому катедральний собор є правдивим святилищем кожної помісної Церкви: літургія в ньому повинна відправлятися зразково. Це чудово поєднується зі зразковою природою літургійних відправ у монастирях, які завжди у традиціях Східної Церкви

зберігали правдивий взаємообмін з літургійними відправами катедральних соборів.

57. Співслужіння

Кан. 700 § 2 *Кодексу Канонів Східних Церков* поручає співслужіння з єпископом чи з іншим священником, „тому що так належно виявляється єдність священства і жертви“. У багатьох соборових текстах підкреслюється, що таким чином проявляється єдність всієї Церкви. Отже, йдеться про спосіб дуже промовистий. Однак можуть бути випадки, коли не варто співслужити, особливо тоді, якщо кількість священників непропорційно більша за кількість присутніх мирян. Літургійна відправа, як „ікона“ Церкви, повинна віддзеркалювати природу ієрархічно вираженої спільноти, яка складається не лише із духовенства, але з цілої спільноти тих, хто під їхнім проводом живе у Христі. Треба уважати на те, щоб співслужителів не було забагато, аби не займали те місце наві, де перебувають вірні, тобто не виходили за межі святилища, чи займали площу святилища таким чином, що це перешкоджало б гідному проведенню відправи. Звичайно, співслужіння це так чи інакше краще від так званих індивідуальних відправ без людей. Індивідуальні відправи Євхаристії на багатьох престолах у тому самому місці і часі категорично заборонені. Така заборона, очевидно, не стосується одночасних і синхронних відправ, які інколи є дозволені, особливо в традиціях Західної Сирії та Ефіопії.

Кан. 701 *Кодексу Канонів Східних Церков* подає вказівки, як провести відправу при співслужінні єпископів і священників різних Церков *свого права*. Тут підтверджується поручення, щоб уникати будь-якого літургійного синкретизму, як також потрібно використовувати відповідні ризи і відзнаки власної Церкви *свого права*. Це найбільш виразний спосіб показу розмаїття церковних традицій і їхнього зближення в єдності Церкви. Саме це є важливим символом майбутньої єдності у різноманітності і засобом захисту Східних

Церков та їхньої особливості від будь-якої асиміляції, особливо там, де вони в меншості.

Звертаючись до різних форм участі у здійсненні Євхаристії, *Кодекс Канонів Східних Церков* неодноразово нагадує нам про потребу дотримуватися приписів літургійних книг і партикулярного права⁵⁵. Така вимога стосується також і співслужіння, враховуючи, що способи його використання в різних Церквах *свого права* і різних обрядових родин є відмінними. Помітним фактом є те, що практика, недавно започаткована у західних літургіях отримала натхнення здебільшого з візантійської традиції. Але ця практика розглядалася у світлі їхніх власних проблем і тому мала дещо інші результати. Участь в цій самій євхаристійній Жертві може виявлятися у різних формах, кожна з яких має особливу цінність, яку потрібно органічно розвивати і зберігати. Посилання на приписи літургійних книг — це заклик до активного вивчення своєї власної традиції і формулювання вказівок, які б шанували її правдивий дух.

58. Хто повинен уділювати Пресвяту Євхаристію

У кан. 709 § 1 *Кодексу Канонів Східних Церков* вказується, що уділювати Пресвяту Євхаристію належить священику чи також диякону, якщо це дозволено партикулярним правом Церкви *свого права*. Наступний параграф дає Синоду Єпископів патріаршої Церкви чи Раді Ієрархів право встановлювати норми, згідно з якими інші вірні християни також зможуть уділювати Пресвяту Євхаристію.

Давати доручення диякону чи навіть іншим вірним уділювати Пресвяту Євхаристію регулюється вказівками партикулярного права. Однак треба пам'ятати, що ці вказівки повинні бути співзвучними з особливим контекстом літургійної традиції, в яку вони вводяться. Потрібно також пам'ятати, що всі східні традиції підкреслюють велич таїнства Святого Причастя. Стародавній

⁵⁵ Пор. напр. кан. 699 §§ 2 і 3.

асирійсько-халдейський коментатор описує вхід зі священними дарами до вірних такими словами: „Святий гряде на дискосі і в чаші, у славі і величі, у супроводі пресвітерів і дияконів, у величній процесії. Мільйони ангелів і вогненних слуг Святого Духа йдуть перед Тілом нашого Господа, прославляючи Його. Всі люди й усі сини Церкви радіють, коли бачать Тіло, що йде від престолу“⁵⁶. Отже, метою зберігання за священниками права уділювати Пресвяту Євхаристію є наголошення на її найвищій святості. Навіть якщо це виключає застосування інших критеріїв, так само оправданих, а також вимагає зректися якоїсь вигоди, існує небезпека, що зміна традиційного способу може спричинити неорганічне втручання щодо духовної обстановки, про яку йде мова. Тому варто, щоб право уділювати Пресвяту Євхаристію кимось іншим, а не єпископом чи пресвітером, чи дияконом, якщо це дозволено партикулярним правом кожної Церкви *свого права*, надавалося лише в екстремальних випадках.

59. Пресвяту Євхаристію треба уділювати під двома видами

Пресвяту Євхаристію треба уділювати під двома видами: освяченого хліба і вина. Тому звичай уділювання Причастя лише під виглядом хліба, що іноді сьогодні трапляється через латинський вплив, потрібно відкинути без зволікань. Таку практику потрібно розглядати як недавнє нововведення, цілковито чуже для східної традиції. Відновлення звичного способу уділювання Пресвятої Євхаристії під обидвома видами можна полегшити, використовуючи відповідні засоби та дотримуючись норм і звичаїв власної обрядової традиції.

⁵⁶ *Пояснення тайнств Церкви*, приписується Нарсові з Нісібіс.

60. Пресвяту Євхаристію треба уділювати під час Божественної літургії

Участь вірних у Жертві Христа буде повніша, якщо протягом відправи вірні, після причащення священика, приймають Тіло Господа з тої самої Жертви. Такий спосіб, що черпає натхнення у *Sacrosanctum Concilium* (ч. 55), підкреслює важливість Святого Причастя і, в той же час, зв'язок між ним і принесенням Євхаристійної Жертви. З цієї причини кан. 713 § 1 *Кодексу Канонів Східних Церков* визначає, що „Пресвяту Євхаристію слід уділювати під час Божественної літургії, хіба що виправдана причина радить щось інше“. Таку практику треба вважати єдино нормальною, за винятком причастя хворих, чи причастя вірних в Літургії Передосвячених Дарів у нелітургійні дні.

61. Уділювана Пресвята Євхаристія повинна бути освячена під час тієї самої відправи

Рубрики всіх літургійних книг вимагають, щоб небесний Хліб, уділений вірним, був освячений під час тої самої служби, а не взятий з резервної Євхаристії, що зберігається з попереднього разу, хіба що за винятком випадків гострої потреби. Вселенські Архiereї Венедикт XIV⁵⁷ та Пій XII⁵⁸ особливо підкреслювали цей припис, що є у повній гармонії зі східною традицією. Очевидно, що учасники гостини отримують їжу зі столу, при якому вони присутні, а не з іншого. Усе, що суперечить цьому, буде затьмарювати суть Євхаристії, яка не тільки означає приватне сопричастя особи з Господом Ісусом, але також взаємне сопричастя у містич-

⁵⁷ Пор.: Венедикт XIV, Енци. *Certiores Effecti* (13 листопада 1742), 3/ / *Benedicti PP. XIV Bullarium* — Т. 1. — С. 212.

⁵⁸ Пор.: Пій XII, Посл. *Mediator Dei* (20 листопада 1947), 118/ / AAS 39 (1947) 564-566.

ному Тілі Христа всіх учасників, саме через причастя одного і того ж Євхаристійного Тіла Христа. Правильна практика відповідає особливо значенню обряду ламання хліба, що існує ще з часів установлення Євхаристії. Цей обряд є настільки важливим, що став технічним висловом, який означає євхаристійне богослуження вже в апостольський і післяапостольський періоди. Ідеться про єдиний святий Хліб, розламаний і розданий, та Кров з однієї чаші, пролитої за всіх і жертвованої всім на спасіння.

62. Євхаристійний піст

Суворе дотримання євхаристійного посту було одностайною традицією, навіть якщо були відмінності в її формах у всіх Східних і Західних Церквах, аж до часу перших реформ, проведених у цій сфері Папою Пієм XII. Воно виражало і продовжує виражати турботу про належне духовне приготування, щоб гідно прийняти Євхаристію, життєдайний Хліб, що зійшов з небес. Щоб полегшити доступ до Євхаристії, цю практику значно спрощено в Латинській Церкві. За цим прикладом пішли багато Східних Католицьких Церков, в той час, як некатолицькі Церкви зберігали власні звичаї, навіть якщо і менш суворо. Зміна в дотримванні євхаристійного посту сприяла розвитку більшої участі у Євхаристії, хоча інколи приводила до послаблення усвідомлення надзвичайної цінності і значення відслуженого таїнства. Кан. 707 § 1 *Кодексу Канонів Східних Церков* відносить до партикулярного права докладні приписи стосовно цього питання. Треба зважити доречність відновлення, принаймні часткового, старовинних норм посту у Східних Католицьких Церквах, водночас беручи до уваги значення традиційної практики, яка не завжди точно співпадає з латинським розумінням, а також і потребу пристосуватися до змінених життєвих умов сьогоденного світу.

63. Алітургійні дні

У кан. 704 Кодексу Канонів Східних Церков стверджується, що „Божественна літургія може похвально правитись у всі дні, за винятком тих, які не передбачені приписами літургійних книг Церкви *свого права*, до якої священник приписаний“. Щоб уточнити, котрі дні є алітургійними, канон звертається до приписів літургійних книг. Ці приписи не є однаковими для різних Церков *свого права* чи, точніше, для великих родин Східних Церков. Необхідно визнати, що ці приписи, хоча і сформульовані в літургійних книгах і відповідно зобов'язують у багатьох Церквах *свого права*, надто часто виходили з ужитку в останніх часах, також через вплив латинської традиції. Їхнє занедбання часто веде за собою, окрім занепаду прадавньої традиції алітургійних днів, затрачення відправи Літургії Передосвячених Дарів. Радісний і святковий вимір Євхаристії, досвідчений як подія, а не як звичка, був живим у християнську давнину і досі зберігається у багатьох східних літургіях, занедбання цієї практики сприяє применшенню повного значення Божественної літургії, яка інтегрально і урочисто служить на завершення і як запечатання довгої дороги приготування, позначеної відправами різного типу. Щоб відновити елемент, який є таким визначним у спадщині неподільної Церкви, необхідно іти в напрямі відновлення практики алітургійних днів там, де відносно недавно вона зникла.

64. Обов'язок щодо празників

Кан. 881 § 1 Кодексу Канонів Східних Церков стверджує, що вірні зобов'язані в неділі і приписані празники брати участь у Божественній літургії або у служінні церковного правила, відповідно до приписів або законного звичаю власної Церкви *свого права*, а у § 2 його доповнює: „Щоб вірні могли легше виконувати цей обов'язок, встановлюється час, в якому його можна здійснити, починаючи від вечірні попереднього дня аж до кінця неділі або

приписаного празника". Таким чином, *Кодекс Канонів Східних Церков*, беручи натхнення з *Orientalium Ecclesiarum* (ч. 15), дає можливість святкування неділі через участь у Божественній літургії або у відправі богослужб добового циклу. Така можливість підкреслює важливість богослужб церковного правила і, в якийсь спосіб, уможлиблює їхнє правильне служіння у відповідні години. І таким чином тексти повністю відповідають годині, коли вони відправляються. Фактично, щоденний цикл починається з вечірні, продовжується вночі з тим, щоб досягнути завершення зранку у Божественній літургії чи Євхаристії. Відправа різних частин церковного правила в періоди інші, ніж передбачено цілою структурою тексту, може призвести до руйнування рівноваги різних частин і применшення повноти таїнства Євхаристії, для якого вони служать підготовкою і продовженням. Автентичне літургійне пасторальне богослов'я повинно брати до уваги складність цих проблем і не обмежуватися простим копіюванням західної практики. Безпосередніми джерелами для відновлення звичаю повинні бути приписи літургійних книг, редагованих згідно з автентичними традиціями різних Церков.

65. Час і місце богослужень

Говорячи про час і місце служіння Божественної літургії, на відміну від приписів у кан. 931-932 *Кодексу Канонічного Права*, які зобов'язують цілу Латинську Церкву, кан. 707 § 1 *Кодексу Канонів Східних Церков* не подає норм для всіх Східних Церков, а радше вимагає, щоб різні партикулярні права ввели відповідні норми. Однак, відправа Євхаристії поза межами священного місця повинна обмежуватись до необхідного мінімуму.

Точна година відправи Божественної літургії поєднується також з порядком посту, який є різним у різні дні і періоди року.

Крім того, треба уникати надмірного множення празничних євхаристійних відправ: з одного боку, таке множення перешкоджає

служінню церковного правила; з другого боку, менш розсіяна спільнота і більша концентрація вірних забезпечує кращу гідність богослуження.

Особливо пресвітери повинні уникати служіння Божественної літургії більше ніж один раз у день, без особливої на те пасторальної причини. Для будь-яких відхилень від цього принципу потрібен дозвіл і контроль єпископського уряду.

При окремому поминанні під час Божественної літургії пожертва для священника міститься у ширшому контексті: принесення в жертву себе і свого життя Отцеві, в єдності зі всією Церквою, і особливо з убогими; потреби допомогти в утриманні священника і покритті коштів на богослуження. Пожертви вірних на відправу Божественної літургії, відповідно до їхніх намірень⁵⁹, у випадку більшої їх кількості на день, нехай розподіляються згідно з цілями, визначеним місцевим ієрархом.

66. Літургійні ризи

Одягання відповідних риз для священнодіяства символічно означає те, що священник залишає буденні виміри щоденного життя, щоб увійти у присутність Бога у відправі Божественних Таїн, як навчає св. Павло: „Усі ви, що у Христа хрестилися, у Христа одягнулися“ (Гал. 3,27). Вірменин Нерсес Шноргалі, католикос з 1165 р. по 1173 р., пише: „Ніхто нехай не думає, що священнича одіж є непотрібною і що вона позбавлена таїнства... Йдеться про вимоги зовнішньої людини для тих, які є у служінні Божих речей. Ми говоримо також і про внутрішню людину, для якої зовнішній вираз культу є символом сяючого духовного оздоблення“⁶⁰.

Приписи щодо одягання літургійних риз під час відправ, повинно уточнюватися партикулярним правом, а також, як правило, його

⁵⁹ Пор.: ККСЦ кан. 715 § 1.

⁶⁰ Нерсес Шнорхалі, *Лист-енцикліка*/ Єрусалимське видання 1871. — С. 53.

можна знайти в літургійних книгах чи в інших інструкціях літургійного характеру, виданих компетентною владою. У цій сфері також треба дотримуватися традиційної практики, зберігаючи цілу цінність власного літургійного мовлення і утримуватись від копіювання практики інших Церков. Тільки дуже серйозні причини чи виняткові обставини можуть допускати використання іншої практики. Якщо до літургійного одягу були внесені невідповідні зміни, потрібно повернутися до традиційних правил.

Щодо нелітургійного одягу духовенства, то дозволяється, щоб кожна Церква *свого права* повернулася до східної традиційної форми.

67. Приготування хліба і вина

Кан. 706 Кодексу Канонів Східних Церков нагадує, що „священними дарами, які жертвуються в Божественній літургії, є чисто пшеничний хліб (...) і натуральне вино з виноградних грон“.

Кан. 707 § 1 стосується „приготовлення хліба для Євхаристії“. Оскільки у християнських Церквах відомі різні способи виготовлення хліба для Євхаристії, то Кодекс вимагає дотримуватися приписів партикулярного права. Найбільш помітна відмінність існує між заквашеним хлібом, що його традиційно вживає більшість Східних Церков, і неквашеним хлібом, який уживають вірмени і римо-католики. В минулому багато дискутувалося щодо символізму одного і другого виду хліба; часто це було в полемічних тонах, інколи із застосуванням богословських інтерпретацій. Оскільки в цій сфері кожна практика має свою цінність, Кодекс Канонів Східних Церков приписує, щоб кожна Церква *свого права* дотримувалася практики, успадкованої від її отців, тому що у такий спосіб доповнюючі аспекти євхаристійного таїнства виражаються у символічній формі.

Інші відмінності помічаються у формі, наданій хлібові, призначеному для відправи Євхаристії; у печатках, що наносяться на

нього; у молитвах, що супроводжують приготування; в іменах, якими його окреслюють, і т.п. Для кожної з цих особливостей треба дотримуватися вказівок, поданих у літургійних книгах.

Щодо вина, то необхідно підкреслити, що правило, вказане у *Кодексі Канонів Східних Церков*, відрізняється від того, що сказано у кан. 924 § 1 *Кодексу Канонічного Права*, який уточнює, що вино треба змішувати з невеликою кількістю води. Таке змішування не згадується у *Кодексі Канонів Східних Церков*, тому що воно не застосовується у Вірменській Церкві, і тому його не вважається зобов'язуючим правом всіх Східних Церков.

Обряд теплоти (додавання теплої води в чашу перед причастям), який існує у Церквах, що походять з константинопольської гілки, і, на жаль, забутий у деяких Греко-Католицьких Церквах, повинен бути відновленим. Це саме стосується й інших численних елементів відправи, якщо вони не вживаються.

68. Потрібно вживати літургійні ризи і хліб власного обряду

Стосовно приготування хліба і літургійних риз, кан. 707 § 2 дозволяє „усунувши здивування вірних... користуватися літургійними ризами і хлібом іншої Церкви *свого права*, якщо немає літургійних риз і хліба власної Церкви *свого права*“. Однак, треба відзначити два обмеження цього дозволу. Поступка дана тому, що неможливість забезпечення хлібом чи ризами не повинна стати перешкодою євхаристійній відправі заради добра вірних, яке перевершує необхідні норми при нормальних обставинах. Такий дозвіл треба використовувати лише у виняткових ситуаціях, яких не можна узагальнювати, як, наприклад, випадки переслідування, підпільні відправи. Це, звичайно, не звільняє від обов'язку робити все можливе, аби уникнути такої невідповідності, тобто, щоб хліб і ризи відповідали вимогам належної літургійної практики. Це навіть більше стосується випадку з хлібом, оскільки приготування хліба для Євхаристії є невід'ємною частиною відправи і його не

можна пропускати без дійсно серйозних причин. Тому, виключаючи вірменську літургію, коли бракує просфори, у всіх згаданих вище виняткових випадках, слід вживати нормальний квашений хліб.

Наступна необхідність — це усунення будь-якого згіршення вірних християн. Необхідно уникати нововведень, які можуть бути погано зрозумілими через їхню невідповідність з традиційними практиками, до яких звикли вірні. Також потрібно звернути увагу і на вразливість некаатоликів, особливо тих, хто належить до тієї самої традиції.

69. Відкликання до партикулярного права не означає меншої важливості

Всі приписи, перераховані у кан. 707, є відносно другорядними в порівнянні з цілим євхаристійним таїнством. Проте вони наповнені духовним значенням, що належить до гармонійної системи і уможливорює оптимальне введення у повне знання євхаристійного таїнства.

Усунення деяких з цих аспектів може призвести до збідніння загальної картини. Їхня важливість повторюється у кан. 713 § 2, в якому наполягається, щоб „вірні сумлінно дотримувалися приписів Церкви *свого права*, до якої приписані, не лише в межах території цієї ж Церкви, а й, по змозі, в цілому світі“.

Слід зауважити, як кан. 707 звертається до партикулярного права кожної Церкви *свого права*, яка повинна ввести точні норми стосовно Євхаристійного священнодійства. Це не є применшенням її важливості, а намір виразити бажання зберегти специфічність і відмінність різних автентичних традицій. Саме партикулярне право виражає і гарантує власне обличчя і автентичність кожної окремої літургійної родини чи традиції.

ГЛАВА ІХ

СВЯЩЕНИЧІ СВЯЧЕННЯ

70. Священнослужителі та літургія

Кан. 323 § 1 Кодексу Канонів Східних Церков стверджує, що „духовенство, члени якого також називаються священнослужителями, — це вірні, вибрані компетентною церковною владою, які... призначаються для того, щоб бути служителями Церкви, беручи участь у місії і владі Христа-Пастиря“. Священнослужителі мають особливий зв'язок з літургією, бо багато з їхніх функцій виражаються у літургії; вони сповнюють у ній функцію, яка є відмінною від функції інших вірних, та й вони мають частий контакт з нею.

71. Літургійне формування священнослужителів

У формуванні священнослужителів потрібно дбайливо сприяти поступовому зростанню внутрішньої участі у святих таїнствах і в Тому, який діє у них. Для того, щоб бути містагогами щодо людей, вони повинні взірцево жити тією ж містагогією. Їхня роль у літургії нехай буде джерелом, поживою і взірцем для життя у повноті отриманої Господньої благодаті. Крім того нехай будуть вишколені в точному, глибокому ґрунтовному знанні святої літургії, в її богословському, духовному і обрядовому аспектах.

Важливість літургійного життя підкреслюється також у канонах, що стосуються семінарій. У них стверджується, що літургія повинна бути джерелом і вершиною життя (кан. 346 § 2, 2); літургію треба викладати, оскільки вона є кінцевим джерелом вчення і справжнього християнського духу (кан. 350 § 3); кандидати до священства мають знаходити в ній поживу для свого духовного життя (кан. 346 § 2, 3). Тому необхідно, щоб у східних семінаріях

та у формаційних інститутах східних ченців і посвячених осіб літургійне служіння відбувалося дуже дбайливо і завжди у своїй інтегральній формі, таким способом, щоб кандидати, завдяки йому, могли формуватися і вивчати його у всьому багатстві і довершеності, приділяючи достатньо уваги не лише Євхаристії, а й часослову. Літургія повинна бути правдивим джерелом духовності, у якій формуються кандидати, та елементом, який би поєднував все те, що вони вивчають, і місцем, де віровчення стає славословленням і подякою, а життя перемінюється благодаттю. Така особлива роль, надана літургії, дозволить кандидатам вплітати її у своє внутрішнє життя настільки, наскільки це конечне, і утримувати їх від пошуків у сторонніх і неспівзвучних з власною спадщиною середовищах. Кан. 343 приписує, що всі кандидати до священства мають бути виховані у власному обряді, навіть якщо вони прийняті до семінарії іншої Церкви *свого права*, або до семінарії, яка служить для кількох Церков *свого права*, відкидаючи кожний протилежний звичай. Це стосується всіх елементів спадщини кожної Східної Церкви: богословського, духовного, дисциплінарного і найважливішого з них — літургійного.

72. Розрізнення священничих свячень

Кодекс Канонів Східних Церков пояснює, що священнослужителі, пов'язані між собою ієрархічним сопричастям і поставлені на різних ступенях свячень, по-різному беруть участь у єдиному, Богом установленому, церковному служінні⁶¹. З іншого боку, окрім них передбачається можливість інших служінь, які називаються нижчими ступенями свячень.

У кан. 325 уточнено, що „священнослужителі на підставі свячень поділяються на єпископів, пресвітерів і дияконів“. Кан. 327 додає, що, крім вищезгаданих, також інші служителі допускаються

⁶¹ Пор.: ККСЦ кан. 324 і 326.

чи настановляються до служіння Божому народові або до виконання функцій у літургії; вони одержують нижчі свячення і їх звичайно називають нижчими духівниками. У цьому ж каноні вказано, що їхній статус визначається лише „партикулярним правом Церкви свого права“. Намір Кодексу полягає у тому, щоб була пошанована традиція кожної Східної Церкви *свого права*.

*73. Той, хто одержав нижчі свячення,
вже не є більше мирянином*

Коли Кодекс Канонічного Права говорить про служіння, яке на постійно можуть взяти на себе миряни „через приписаний літургійний обряд“ (кан. 230 § 1), нижчі свячення радше є включені до духовної ієрархії, відповідно до ступеня кожного. Тому той, хто отримав такий сан, вже не є мирянином, а стає членом, як це називають літургійні книги більшості Східних Церков, „духовенства“ або „священничого сану“. Відмінність між нижчими санами і священнослужителями спричиняє наслідки також і у способі трактування кан. 358 Кодексу Канонів Східних Церков, який стверджує, що кандидат „через дияконські свячення приписується як священнослужитель до єпархії, для служіння якій посвячується, хіба що, згідно з приписом партикулярного права Церкви *свого права*, він уже приписаний до цієї єпархії“. Це посилення на партикулярне право перекликається з кан. 327, який стверджує, що ті, які „отримали нижчі свячення й загально звані нижчими духівниками, допускаються чи настановляються до служіння Божому народові або до виконання обрядів Божественної літургії, то вони підлягають тільки партикулярному праву власної Церкви *свого права*“. Було б, отже, корисно, щоб приписування до духовенства іншої єпархії відбулося під час прийняття нижчих свячень, так, щоб від цієї хвилини служитель був призначений для повної і постійної форми служби для єпархії.

74. Потрібно зберігати давнє практикування нижчих свячень

Неприйнятним є той факт, що різні Церкви свого права змінюють свої звичаї стосовно традиції нижчих свячень, які свого часу були однаковими для всіх Церков: фактично, воно має власне особливе значення. Замість того, щоб відмовлятися від них, реформи партикулярного права різних Церков повинні радше відновлювати їх для більшої їх значущості і життєздатності. Це поручається також з причин екуменічного характеру: якщо Східні Католицькі Церкви мають особливе завдання плекати єдність між усіма Східними Церквами, між іншим через релігійну вірність стародавнім традиціям⁶², не виглядає корисним вводити відмінність практик стосовно Православних Церков, які походять зі спільного кореня. Будь-яка зміна, невідповідним чином введена протягом більш-менш останнього часу, повинна бути докладно переглянута на основі цих принципів.

75. Слід дотримуватися реальної і послідовної відправи священнослужінь

Нижчі свячення та дияконат не є тільки формальністю, щоб приготуватися до пресвітерських свячень. Вони забезпечують у Церкві чітко визначене служіння, і їх як таких повинні ефективно здійснювати в дефінітивний спосіб ті, хто не має наміру вступати у пресвітерство, і в достатньо широкий спосіб ті, хто буде посвячуватися у пресвітери. Це особливо стосується дияконату. У цьому значенні не потрібно побоюватися надавати нижчий сан, і навіть дияконат, тим чеснотливим, належно підготовленим і здібним виконувати прийняті на себе обов'язки, які заявляють про свою готовність служити Церкві, навіть якщо їм треба продовжувати жити зі своїми родинами і працювати згідно зі своїм фахом. Таким

⁶² Пор.: ККСЦ кан. 903.

чином здобуваються священнослужителі, необхідні для гідної і відповідної відправи літургії, при цьому уникається практика, яка в цьому випадку відрізняється від латинської, де вона вже не використовується, а саме: щоб священнослужителі вищого сану виконували літургійні функції, якими повинні займатися представники нижчого сану (найчастіше трапляється, що пресвітери виконують обов'язки дияконів), або щоб призначали мирян до постійного виконання літургійних завдань, які повинен здійснювати служитель; таку практику потрібно усунути.

76. Дияконат

Дияконство було встановлено не для досягнення священства, а для допомоги єпископам і пресвітерам. Колись, насправді, дияконів уважали їх рукою чи оком; або, як сказав Ігнатій Антіохійський, у гармонії з ними диякони виявляють вірному народові „заповіді Господні“⁶³. Подібну точку зору, яка зберігається у Православних Церквах і відновлюється у латинській спільноті, потрібно також повністю висвітлювати у Східних Католицьких Церквах. Повернення його літургійної і позалітургійної місії, фактично, буде дуже корисним.

77. Право висвячення кандидата, приписаного до певної єпархії

Кан. 748 Кодексу Канонів Східних Церков подає норми, які регулюють право висвячення кандидатів, приписаних до певної єпархії. У § 2 зазначено, що єпархіальний єпископ не може висвячувати підлеглого йому кандидата, приписаного до іншої Церкви свого права, без дозволу Апостольського Престолу, або в деяких

⁶³ Пор.: Ігнатій Антіохійський, *Лист до смирян VII*, 1 / / *SCh* 10 A, 138.

випадках, патріарха. Конечність цього дозволу стосується лише законності чину свячення, і більше стосується випадків, коли чин свячення відбувається у літургійному обряді, відмінному від того, до якого належить кандидат, або коли висвячуючий єпархіальний єпископ просить дозволу здійснити висвячення за обрядом кандидата. Окрім самого чину свячення, єпископ єпархії чи дієцезії, до якої буде належати кандидат, зберігає за собою повне право дарувати відпускні грамоти єпископові, який належить до тої ж Церкви *свого права*, що й кандидат, з тим, щоб цей міг приступити до свячень, дотримуючись приписів цього ж обряду.

78. *Обмеження на дарування почесних східних відзнак*

Представники духовенства повинні враховувати умову кан. 388 Кодексу Канонів Східних Церков стосовно використання прав і відзнак, пов'язаних з наданими їм почесностями. Треба утримуватися надавати відзнаки, що належать до Східних Церков, священнослужителям, які не належать до Церкви *свого права* того, хто їх надає. Рівно ж ті сани і пов'язані з ними права, що були отримані через латинську практику до соборової реформи, потрібно усувати. Таким чином, надання таких відзнак не повинні применшуватися до чистої поверхневості, яка є шкідливою для окремої гідності східних літургій.

Крім того, не можна надавати чернечі титули, з відповідними облаченням і відзнаками мирському духовенству, тим більше одруженому.

ГЛАВА Х

ПОДРУЖЖЯ

79. Християнське подружжя

Говорячи про подружнє життя, святий Павло, цитуючи книгу Буття⁶⁴, додає: „Це велика тайна, а я говорю про Христа і Церкву“ (Еф. 5, 32). Ці твердження, які постійно повторюються у всіх Церквах, вводять нас у розуміння багатогранного багатства подружнього життя.

Подружнє життя пригадує цілий акт творення всесвіту, який досягає своєї вершини в людині, створеній за образом і подобою свого Творця, і підкреслює вимір спілкування: особа не створена, щоб бути самотньою. Покликана, щоб працювати та опановувати землю, вона потребує помічника, подібного до неї, з якою творить одне тіло.

Таїнство це є ще глибшим, якщо воно „відноситься до Христа і до Церкви“: у тайні Христа, в дійсності, відкриваються у повноті стосунки створіння зі своїм Господом, який перевищує його і за Його образом воно було створене; Він покритв його своєю славою перед падінням і таємно супроводжує його в усі дні цього життя; Він же ж безпосередньо осяє його у небесному Єрусалимі (пор.: Од. 21, 23).

Літургійні тексти виражають цей вимір спілкування у різноманітних видах, в яких проситься для наречених миру, досконалої любові, згоди і добробуту; відтак поміркованості, чистого ложа, бездоганної поведінки, правди; і ще вірності даному слову та постійності у святому союзі. Цей союз походить від Господа, згідно зі взірцем, який повинен не лише характеризувати подружнє життя,

⁶⁴ „Тому чоловік покидає свого батька й матір, і пристає до своєї жінки, і стануть вони одним тілом“ (Бут. 2, 24).

але й надихати співжиття усієї людської сім'ї, за прикладом Господа, який прийшов собою знищити ворожнечу, зібрати в одно роз'єднаних, і примирити всіх з Богом, взявши Церкву за обручницю, віддаючи себе за неї та очищаючи її так, щоб показати її святою та непорочною (пор.: Еф. 5, 25-27). Любов між чоловіком і жінкою стає плодливою і веде до участі у ділі створення через народження дітей; а це є здійсненням обіцянки, даної Авраамові, якого вибрав Бог, щоб стати отцем численних народів; усі вони покликані почитати живого Бога в душі й правді.

80. Обов'язок приготування

Кан. 783 § 1 *Кодексу Канонів Східних Церков* нагадує душпастирям про їхній обов'язок дбати про вірних, які готуються до подружнього стану, щоб вони були приготованими та поінформованими про значення християнського подружжя, про притаманні йому ознаки єдності і нерозривності, на образ бездоганної злуки Христа з Церквою, і про обов'язки подругів щодо себе і щодо їх дітей (кан. 776 §§ 1 і 2).

Кан. 784 звертається до партикулярного права Церкви свого права у справі іспиту наречених та опитування стосовно їхнього вільного стану та їхнього хрещення. Потрібно відзначити, що на відміну від латинського *Кодексу Канонічного Права* (кан. 1065), *Кодекс Канонів Східних Церков* вживає лише термін хрещення і не посилається на миропомазання. Як вже було згадано раніше, миропомазання повинно у східній традиції уділятися разом з хрещенням⁶⁵.

⁶⁵ Пор.: ККСЦ кан. 695.

81. Згода і форма подружжя

Невід'ємним елементом для встановлення подружжя є згода, якою чоловік і жінка взаємно себе віддають і приймають одне одного (кан. 817). Названа цілковита згода душі має відповідати словам або знакам, які вживаються у чині вінчання (кан. 824 § 1).

Тільки ті подружжя правосильні, які укладаються згідно зі священним обрядом, тобто у присутності і за благословення місцевого ієрарха чи пароха або священника, якому від першого або другого було надане повноваження благословити подружжя (кан. 828 §§ 1 і 2). Можна правосильно й дозволено заключити шлюб у присутності самих свідків, якщо не можливо покликати або з поважної причини доступитись до компетентного священника, згідно з приписом, або в небезпеці смерті, або якщо розсудливо передбачається, що такої можливості не буде ще через місяць. У такому випадку, якщо можливо, треба покликати іншого священника, навіть некаатолицького, щоб поблагословив подружжя (кан. 832 §§ 1 і 2).

82. Обов'язок дотримання священного обряду

Потрібно зазначити, що обов'язок дотримуватися священного обряду, тобто одержати благословення священника для важності подружжя характерне тільки для східного права. У Латинській Церкві вимагається лише присутність місцевого ієрарха або пароха, або уповноваженого священника чи навіть диякона⁶⁶. У східній традиції священник не тільки має бути присутнім, але й має поблагословити подружжя. Благословляти — означає діяти як правдивий служитель таїнства, завдяки своїй владі по-священничому освячувати так, щоб подруги були з'єднані Богом на образ бездоганного шлюбного союзу Христа із Церквою й могли бути посвяченими один одному таїнственною благодаттю.

⁶⁶ Пор.: СІС кан. 1108 § 1.

Кан. 832 § 3 Кодексу Канонів Східних Церков також уточнює, що коли, через виняткові обставини, подружжя відбулося лише в присутності свідків, то супруги повинні якнайскоріше одержати від священника благословення подружжя.

83. Компетенція благословення подружжя

Щодо компетенції благословення подружжя, як Кодекс Канонів Східних Церков, так і Кодекс Канонічного Права приписують норми одного і того ж характеру: місцевий ієрарх чи парох „всюди в межах своєї території правосильно благословлять подружжя, чи коли наречені є їх підлеглими, чи якщо принаймні одна з двох сторін належить до власної Церкви свого права“⁶⁷ священнослужителя.

Щодо надання повноважень благословення подружжя, кан. 830 § 1 Кодексу Канонів Східних Церков говорить, що місцевий ієрарх і парох „можуть надавати священникам будь-якої Церкви свого права, навіть Латинської Церкви, повноваження благословити подружжя в межах своєї території“. Так само місцевий латинський ординарій чи парох можуть надавати східним священникам повноваження бути присутніми і благословляти подружжя вірних латинського обряду⁶⁸.

Необхідно, однак, враховувати, що, за винятком випадку, коли ієрарх чи парох належать до іншої Церкви свого права, дотримуючись норми кан. 916 Кодексу Канонів Східних Церков, відправа, щоб була дозволеною, має відбутися за літургійним обрядом супругів, або одного з них, якщо це міжобрядовий шлюб⁶⁹. Тому відправа в іншому обряді є незаконною, але її може дозволити Апостольський Престол, у кожному окремому випадку.

⁶⁷ Пор.: ККСЦ кан. 829 § 1: пор. також СІС кан. 1109.

⁶⁸ Пор.: СІС кан. 1111 § 1.

⁶⁹ Пор.: ККСЦ кан. 40 § 3.

Кан. 831 § 2 Кодексу Канонів Східних Церков уточнює, що подружжя слід укладати перед парохом майбутнього жениха, хіба що партикулярне право велить щось інше або якась слушна причина виправдовує це.

У випадку мішаних подруж між східними католиками і православними, приписана правом форма вінчання, тобто норма заключення подружжя в присутності місцевого ієрарха чи пароха або їхнього уповноваженого, делегованого ними, вимагається тільки для дозволеності; для правосильності ж вимагається лише священне благословення⁷⁰.

84. Треба зберігати приписи літургійних книг

„Поза випадком необхідності під час вінчання слід дотримуватися приписів літургійних книг і законних звичаїв“ (кан. 836). Переглядаючи і ймовірно усучаснюючи літургійні приписи для таких відправ, компетентна влада кожної Церкви *свого права* повинна уважно оберігати неповторне багатство власної спадщини, бо воно показує особливе значення подружжя в рамках історії спасіння та особливо виражає богословськими термінами тісні зв'язки між нею і подружнім таїнством, яке існує між Христом і Його Церквою.

85. Заручини

Кан. 782 Кодексу Канонів Східних Церков звертається до теми заручин, які передують одруженню, стверджуючи, що цим керує партикулярне право (§. 1), але уточнює, що обіцянка одружитись не дає підстав вимагати здійснення подружжя. У практиці, яка існує століттями і ще сьогодні використовується у багатьох Церквах,

⁷⁰ Пор.: ККСЦ кан. 834 § 2.

заручини, які часто називають „обрядом обручок“, звичайно відбуваються разом із шлюбним обрядом, який називають „чином вінчання“.

Особливе значення обряду заручин полягає в тому, що він є виявом згоди майбутніх супругів, в той час як вінчання має на меті безпосередньо ввести їх у повноту подружнього життя. Зміст обряду заручин передбачає не лише просту обіцянку, а радше стале зобов'язання. Тому заручини не варто здійснювати поверхнево чи на початку планів про одруження. Особливі літургійні обряди для перших кроків реалізації цих проектів — менш серйозні і менш дефінітивні — існують у різних Церквах і є частиною традиції, яка в даний час не сповнюється в інших. Краще розуміння і можливе відновлення цих обрядів можуть сприяти освяченню різних моментів у дорозі християнських пар, аж до її повного завершення.

ГЛАВА XI

ПОКАЯННЯ

86. Значення покаяння

Йоан Хреститель проповідував у Юдейській пустелі, кажучи: „Покайтесь, бо наблизилося Небесне Царство“ (Мт. 3, 2). Той самий вислів вживав Ісус Христос на початку свого прилюдного життя (пор.: Мт. 4, 17). Петро також розпочав свою апостольську діяльність закликом до навернення тих, хто був свідком Зшестя Святого Духа вранці в день П'ятидесятниці (пор.: Ді. 2, 38). Саме це завдання Христос доручає апостолам увечері після свого воскресіння, коли з'являється і навчає їх, що в Його ім'я буде проповідуватись „покаяння та відпущення гріхів усім народам“ (Лк. 24, 47), та посилає з місією, кажучи: „Прийміть Духа Святого! Кому відпустите гріхи — відпустяться їм, кому ж затримаєте — затримуються“ (Йо. 20, 20-23).

Навернення серця, яке є відповіддю людини на поклик Бога і змінює орієнтацію її життя через звернення до Господа, відбувається в багатьох вимірах, серед яких є сокрушення, спокутування, надолуження. Це навернення включає мислення й поведінку, і вона є в осередку кожного християнського життя. Фактично, „всі бо згрішили й позбавлені слави Божої“ (Рим. 3, 23), але беручи участь у смерті і воскресінні Христа, можуть одержати відпущення гріхів, тобто вмирати для себе і жити для Бога (пор.: Рим. 6, 11).

87. Покаяння пронизує все християнське богочитання

Орієнтація на розкаяння, яка супроводжує ціле християнське життя, постійно проявляється в кожному вияві культу; тому вона вимагає правди (пор.: Пс. 50 [51], 6) — постійного визнання гріхів

і потреби змінити шлях. Таку настанову знаходимо впродовж цілого літургійного року і в кожній годині дня, проте особливо явно вона присутня в підготовчому періоді до празників, а найвиразніше у передпасхальний період. Ось чому у всіх літургійних відправах як Сходу, так і Заходу з незапам'ятних часів декілька разів на день відмовляють Псалом 50 (51), яким благають в Бога прощення і просять дару Святого Духа. Покаянний дух виразно появляється в багатьох святих таїнствах. Хрещення дано нам для „блаженного очищення“ від гріхів⁷¹, у Божественній літургії ми приносимо „духовні жертви за наші гріхи і людські невідання“⁷², готуючись до Святого Причастя, в якому ми отримуємо „Тіло, що ламається, і Кров Господню, що проливається на відпущення гріхів“⁷³; елеопомазання хворих також забезпечує прощення гріхів (пор.: Як. 5, 15). Відтак у багатьох Східних Церквах є моменти в літургійних молитвах, які мають особливу покаянну вартість та, якоюсь мірою, і силу до примирення. Покаяння у стародавній традиції одержувало свої спасенні плоди не тільки в літургійній формі, тому що й інші діла (пости, милостині, паломництва тощо) виклопочують в Бога якусь певну ласку прощення (гріхів), а також є деякі місця (монастирі, скити, келії, пустелі тощо), в яких невимовний дар *пентос* (жалю), чи оплакування власних гріхів, відкриває крізь сльози можливість повторного щоденного народження для нового життя у Святому Дусі.

88. Таїнство покаяння і його звичайне служіння

З материнською поблажливістю Церква постійно виходить назустріч людській немочі, даючи їй можливість наново покаятися

⁷¹ Молитва після одягнення у Візантійському обряді хрещення.

⁷² Молитва на Проскомидії у Божественних літургіях св. Василя і св. Йоана Золотоустого.

⁷³ Божественні літургії св. Василя і св. Йоана Золотоустого.

після хрещення. У рамках життя, що характеризується можливістю повної реалізації сили хрещення і прилученням до Христа, таїнство покаяння займає особливе місце; воно в особливий спосіб готує людину до прийняття Пресвятої Євхаристії. У ній, як стверджує кан. 718 *Кодексу Канонів Східних Церков*, віруючі, які згрішили після хрещення і прийняли рішення жити новим життям, „через службу священника, після сповіді перед ним й прийняттям достойного надолуження, одержують від Бога ласку прощення і заодно миряться з Церквою“. Ця сповідь, особиста і всеохоплююча, з розрішенням, є єдиним звичайним способом, через який віруючий християнин, свідомий важких гріхів, може отримати прощення⁷⁴. Навіть якщо не було здійснено важких гріхів, усім віруючим християнам поручається часто користати з цього таїнства, особливо в часи посту і покаяння⁷⁵.

89. Суспільна цінність покаяння

Особиста сповідь міститься в контексті, який за своєю природою є високо еклезіальний і через те суспільний, перш за все тому, що примирення з Богом є також примиренням із Церквою. Більше того, у всіх Східних Церквах це таїнство традиційно уділяється в рамках молитов, декларацій, напоумлень і відпущення гріхів, які можна достойно служити для спільноти вірних. Таку практику поручає, принаймні посередньо, *Кодекс Канонів Східних Церков*, який стверджує, що відповідним місцем для його здійснення є храм⁷⁶. І, згідно зі східною традицією, її здійснення відбувається не у сповідальниці, як у Латинській Церкві, а у самій священній будівлі, а в деяких традиціях перед іконою Христа. Завданням для влади окремих Церков свого права буде уважне дослідження своїх

⁷⁴ Пор.: ККСЦ кан. 720 § 1.

⁷⁵ Пор.: ККСЦ кан. 719.

⁷⁶ Пор. ККСЦ кан. 736 § 1.

літургійних книг, також давніх, щоб знайти формуляри, які найкраще відтворюють багатство їх власних традицій у даній специфічній ділянці.

90. Значення і цінність особистої сповіді

Кодекс Канонів Східних Церков стверджує, що відпущення гріхів не може бути надане кільком каяникам одночасно без попередньої особистої сповіді, хіба що у випадку виняткових обставин, перелічених у кан. 720 § 2 і, при певних умовах, визначених у кан. 721 § 1. Ця норма особливо підкреслює вартість особистого визнання гріхів у цілості таїнства покаяння. Усвідомлення і визнання власних гріхів є передумовами для віддання культу Богові у правді. Прощати гріхи може тільки Бог. Тому в багатьох східних службах нагадується, що визнання гріхів скероване перш за все до Бога. З іншого боку, Христос після свого воскресіння доручив апостолам провадити своїх овець до Царства Небесного, даючи їм Святого Духа: „Кому відпустите гріхи — відпустяться їм, кому ж затримаєте — затримуються“ (Йо. 20, 23). У такий спосіб священник є у стані пізнати, котрі гріхи потрібно відпустити, а котрі затримати (пор.: Мт. 16, 19), і це забезпечене таємницею сповіді. Тому більш індивідуальний аспект таїнства покаяння, який є традиційним для Східних Церков, потрібно зберігати, підтримувати і, звичайно, треба відновити там, де його недостатньо практикували.

ГЛАВА XII

ЄЛЕОПОМАЗАННЯ

91. Зцілення хворих — ознака приходу Царства

Коли учні Йоана Хрестителя запитали в Ісуса Христа, чи є Він тим Месією, що має прийти, Ісус відповів їм: „Ідіть і сповістіть Йоана про те, що чуєте й бачите: Сліпі бачать і криві ходять; прокажені очищуються...” (Мт. 11, 4-5). Всі Євангелія посилаються на численні приклади дієвої турботи Господа про хворих, а переказ євангелиста Матея (пор.: Мт. 8, 17) допомагає нам зрозуміти їхнє значення: зцілення хворих — це сповнення пророцтва Ісаї⁷⁷. Спаситель, оздоровляючи хворих і воскрешаючи мертвих, об’являє себе як того, хто зі Святим Духом (пор.: Мт. 12, 28) вириває від Сатани владу над людством і повертає Царство для Отця (пор.: 1 Кор. 15, 24, 28).

Будучи виявом і знаком спасіння, яке присутнє в особі Ісуса, зцілення хворих є також завданням Церкви у Святому Дусі, яка продовжує діло вочлененого Слова. Справді, саме на це вказує Христос, коли посилає своїх учнів з місією, кажучи їм: „Оздоровляйте недужих (...), очищуйте прокажених” (Мт. 10, 8), чи тоді, коли, перед вознесінням, описує знаки, які будуть супроводжувати тих, що увірують: „Ім’ям моїм (...) на хворих будуть руки класти, і добре їм стане” (Мр. 16, 17-18). Класичний текст з послання святого Якова: „Нездужає хтось між вами? Хай прикличе пресвітерів церковних і хай вони помоляться над ним, помазавши його олією в ім’я Господнє” (Як. 5, 14), також належить до того напрямку і лежить в основі таїнственного виконання обряду єлеопомазання.

⁷⁷ „Він наші недуги взяв на себе, він ніс на собі наші болі” (Іс. 53, 4).

92. Значення тайнства

Єлеопомазання супроводжується молитвою за зцілення хворих. Його значення внутрішньо пов'язане з властивістю знака, що виражає цілісне оздоровлення людини і великодушність Небесного Отця, який дарує його людині, що занепала духовно і тілесно через хворобу та гріх; це зцілення є ділом Христа, лікаря душ і тіл. І справді, коли Він оздоровляє розслабленого, то пояснює книжникам зміст цього чуда так: „Щоб знали, що Син Чоловічий має владу на землі гріхи відпускати“ (Мт. 9, 6). Таким чином, олія, якою помазують хворих, означає духовний лік, який божественне милосердя дарує людині, прибитій незліченними життєвими стражданнями. Це є тайнство Церкви, і воно бере свою вартість з молитви, що її з вірою заносить Церква та пресвітери, які її представляють. Віра, яка повинна супроводжувати єлеопомазання, виявляє довір'я віруючих до Бога, для якого не існує жодної перешкоди, щоб прийняти нас до свого Царства. І у відповідь на наші благання Він дає нам все, що ми потребуємо, щоб, беручи участь у Його смерті, стали учасниками також Його воскресіння.

93. Способи уділювання

Кодекс Канонів Східних Церков поручає уділювати хворим помазання в кожному випадку, коли вони поважно хворі (кан. 738), і зазначає, що це служіння виконують тільки священники (кан. 739 § 1). Відтак пригадує нам звичай деяких Східних Церков, щоб скликати більше священників для служби, одночасно поручаючи зберігати його там, де це можливо (кан. 737 § 2). Таким чином, соборна відправа кількох священників краще відображає турботу про хворого всієї церковної громади, яка разом з хворим стає перед небезпеками душі і тіла і перемагає їх. Щодо літургійних обрядів, які потрібно зберігати, то *Кодекс Канонів Східних Церков* стверджує, що олію, яку використовується в тайнстві єлеопома-

зання, треба освятити під час служіння таїнства, і саме священник, який його уділяє, має це зробити, хіба що партикулярне право Церкви свого права вказує щось інше (кан. 741). Кодекс нарешті пригадує, що „єлеопомазання повинні докладно виконуватись із застосуванням слів, порядку і способу, приписаних у літургійних книгах“, хоча „у випадку необхідності вистачає одне помазання з відповідною молитвою“ (кан. 742).

94. Особливості єлеопомазання у Східних Церквах

У Східних Церквах уділення таїнства єлеопомазання хворим є часом досить складним і дещо довготривалим. Ця особлива довготривалість, відмінна від коротких відправ західних ритуалів, підкреслює містагогійний аспект молитви, що приводить до споглядання Господніх чудес, про котрі говориться в багатьох текстах Євангелія, і які дають силу та заспокоєння. Проситься Господа, щоб Він дарував спасіння душі і тіла хворому, як у земному житті, так і при кінці віків, коли вчинить своїх вірних учасниками повноти божественного життя. Якщо цього вимагають обставини, владики окремих Церков можуть визначати частини текстів для вживання у помешканнях хворих, коли їхня хвороба є особливо важкою, або в лікарнях. Однак краще, звичайно, вживати довший обряд, уділяючи це таїнство в церкві, як це вже стається і як радиться робити, та, якщо можливо, більшому числу хворих. Таким чином, таїнство зберігає свою виняткову катехитичну цінність.

ГЛАВА XIII

БОЖЕСТВЕННА ХВАЛА

[церковне правило]

95. Християнська молитва

Пишучи до Ефесян, апостол Павло подає опис елементів, які повинні визначати спосіб життя віруючих і особливо їх молитовні стосунки з Богом: „....сповнюйтеся Духом, проказуйте між собою вголос псалми й гимни та духовні пісні, співайте та прославляйте в серцях Господа і дякуйте за все завжди Богові Отцеві в ім'я Господа нашого Ісуса Христа“ (Еф. 5, 18-20). Джерелом християнської молитви завжди є Святий Дух, який дарує ріки води живої, що течуть від прославленого Христа (пор.: Йо. 7, 38-39); лише Святий Дух знає тайни Божі (пор.: 1 Кор. 2, 11), тільки Він знає як і про що молитися і заступається за нас у молитві (пор.: Рим. 8, 26-27).

Віруючий, що відповідає на цей дар, є готовим слухати Слово Боже і дарує готовність свого серця, вірячи, що Христос — Син Божий — посланий Отцем, щоб здійснити наше спасіння (пор.: Йо. 6, 29). Апостол навчає нас прославляти Господа в наших серцях, вказуючи цим висловом не тільки на осідок почуттів, але й на найглибшу інтимність кожної людської істоти, як це виявляється в докорі Ісуса тим, хто був навколо Нього: „Оцей народ устами мене поважає, серце ж їхнє далеко від мене“ (Мт. 15, 8).

Старий Завіт приписує молитися протягом дня сім разів (пор.: Пс. 119 [118], 164), розтягаючи молитву на цілий день. Така сама настанова настійливо повторюється в Новому Завіті, де Господь нагадує нам, що необхідно „молитись завжди й не падати духом“ (Лк. 18, 1).

96. Значення церковного правила

„Не будьте недбалими, не позбавляйте Спасителя Його власних членів, не розділюйте Його тіла, не розпорошуйте Його вірних, не переймайтеся потребами цього світу більше, ніж словом Божим, а збирайтеся разом кожного дня, вранці і ввечері, псалмодіючи і молячись у Господньому домі“⁷⁸. Церковне правило постійно підтримує дух чування у прагненні приходу Господнього і освячує цілий день. Нагадуючи про Божу присутність, воно розповсюджує Його благодать, яка пронизує все, що існує, і вводить його в тринітарне життя. Воно освячує віруючого в цілому вимірі часу, в якому він живе, протягом годин, днів, тижнів, місяців, років, як справжня безперервна молитва, згідно з апостольською заповіддю. Сам термін „божественна хвала“ — пов’язаний з висловами, які часто вживаються у Святому Письмі і літургійних текстах, такими, як „жертва хвали“, „духовна жертва“, „мисленна жертва“ — відноситься в деяких Церквах до богослужень, які відправляються протягом дня. Означає це релігійний вимір, що змінює життя людини і об’єднує її з Пресвятою Трійцею. Однозгідна християнська традиція як Сходу, так і Заходу завжди вважала різноманітні форми монастирського життя особливим місцем, в якому здійснюється цей вимір.

Церковне правило є школою молитви кожної Церкви, в якій воно навчає древньої дороги прославлення Бога в Христі, як одне Тіло, в єдності і за прикладом свого Глави.

97. Складові частини церковного правила і їхнє значення для розуміння духовності Сходу

Відправа часів перекликається зі Святим Письмом, Словом, яке дав Бог, щоб „навчати, докоряти, направляти, виховувати у

⁷⁸ *Constitutiones apostolorum* II, 59, 2 / / *SCh* 320, 324.

справедливості, щоб Божий чоловік був досконалий, до всякого доброго діла готовий“ (2 Тим. 3, 16-17). Трапеза Слова щедро приготована не тільки богослужбовими книгами, які містять біблійні тексти, що мають бути голошені і органічно включені в порядок літургійного року, але рівно ж збагачується з допомогою багатого скарбу літургійних гімнів, яким Східні Церкви можуть заслужено гордитися і який є „продовженням прочитаного Слова, усвідомленого, засвоєного і нарешті співаного (...); величні парафрази біблійних текстів, відібраних і персоналізованих досвідом окремих осіб та громади“⁷⁹.

Багата і чудово розвинена гімнографія і евхологія є, мабуть, найбільш оригінальною частиною східних літургійних відправ. Численні впливи, переважно сирійські та елліністичні, взаємно утверджуючись та збагачуючись, ведуть до споглядання християнської містерії, згідно із всеохоплюючим баченням Отців Церкви. Зібрані численними авторами, зокрема монахами, які впродовж століть повністю присвячували своє життя молитві, тексти церковного правила дійшли до нас як джерело багатой і цілісної спадщини духовного життя. Ці тексти відповідають власному генію кожної зі Східних Церков, і вони по сьогодні глибоко закорінені. Подібно до Святого Письма, ці тексти заслуговують на те, щоб їх глибоко вивчати і передумувати, щоб виявити ті дорогоцінні перлини, які містяться в них. Тому церковне правило є сприятливим місцем для вивчення християнської духовності, яка починається з молитви Церкви.

98. Відправа церковного правила у спільноті нехай буде відновлена згідно з приписами літургійних книг

Східні Католицькі Церкви часто занедбують спільні і торжественні відправи церковного правила, замінюючи їх індивідуаль-

⁷⁹ Іван Павло II, Ап. Лист *Orientale Lumen*, 10/ / AAS 87 (1995) 755-756.

ним читанням церковного правила частиною духовенства. Таким чином щоденна відправа Божественної літургії стала майже єдиною формою спільної молитви. Там, де така практика відправи церковного правила з людьми занедбана або й цілком зникла, потрібно негайно відновити прадавню традицію, щоб не позбавляти вірних головного джерела молитви, виплеканої на скарбах автентичного вчення.

Доцільно, щоб відновлення монашества у Східних Католицьких Церквах, потреба якого відчувається у багатьох місцях, дозволило монастирям знову стати місцем, у якому церковне правило відправляється піднесено і урочисто. Тому що його [церковне правило] плекалося на Сході з особливою увагою, не тільки в монастирях, але й парафіях, *Кодекс Канонів Східних Церков* нагадує нам про обов'язок, який часто забувається чи нехтується ним, а саме: відправляти церковне правило в соборах, парафіяльних храмах, релігійних спільнотах і семінаріях⁸⁰. Необхідно дотримуватись приписів літургійних книг (кан. 309). Проте поверхове дотримання є недостатнім: відповідальні особи повинні робити все можливе, щоб вірні зрозуміли значення і цінність цієї молитви, любили її, брали в ній участь і знаходили в ній духовну поживу⁸¹. Треба вірних виховувати до цього за допомогою солідної програми містагогії, яка дозволить їм отримувати з переживання різних моментів літургійного року поживу для їхнього духовного життя.

99. Особиста відправа церковного правила

Канон 377 *Кодексу Канонів Східних Церков* постановляє, що „усі священнослужителі повинні служити церковне правило відповідно до партикулярного права Церкви свого права“. Таким чином воно є обов'язком духовенства. Ідеальною формою відправи,

⁸⁰ Пор.: ККСЦ кан. 199 § 2; 377; 473.

⁸¹ Пор.: ККСЦ кан. 289 § 2 і 346 § 2, 3.

яка краще підкреслює цінність молитви Церкви і для Церкви, є звичайно спільна форма молитви, яку потрібно в особливий спосіб заохочувати і здійснювати. Якщо з об'єктивних причин неможливо здійснювати спільну відправу, духовні особи повинні принаймні індивідуально молитися священними текстами церковного правила. Як добрий пастир, священник повинен молитися за всіх людей, довірених йому, за потреби Церкви і цілого світу. Владики Церкви *свого права* нехай встановлять розумні норми, щоб упорядкувати таку особисту молитву. Це треба зробити після детального вивчення і відбору текстів, надаючи перевагу молитвам, які визнані важливішими згідно з традиціями, поважаючи при цьому форму власної літургії кожної Церкви і враховуючи реальні можливості духовенства. Опрацьовані таким чином тексти можуть бути корисними, разом із повнішими і традиційними формами, щоб збагачувати молитву окремих осіб, сімей чи груп віруючих мирян.

ГЛАВА XIV

СВЯТІ МІСЦЯ, ЖЕСТИ І СВЯЩЕННІ ПРЕДМЕТИ

100. Літургійна молитва охоплює людину в усій її повноті

Бог просвічує людську особу в усій її цілісності і через усиновлення вона досягає найповнішого зв'язку з Ним (пор.: Йо. 1, 3). Бог просить нас, щоб ми любили Його усім нашим серцем, цілою душею і всіма нашими силами. Жодної частини особи не виключається, навпаки, всі частини пов'язані одна з одною. Душа, дух, серце, розум і тіло об'єднуються, щоб утворити духовну будівлю, зведену для Господа. Людина, священик творіння, приєднує до себе все творіння, надаючи голос усій неживлений дійсності, щоб прославляти Творця. В особливий спосіб у вочленні Божого Сина Слово приєднує себе до людства та божественно освячує і посвячує всесвіт. У цьому полягає християнське значення місць, жестів і предметів, які співдіють з віруючими під час богослужіння.

101. Жертви і жертвоприношення

Про жертви і жертвоприношення говориться в Писанні від перших днів існування людини, наприклад в розповіді про жертви Каїна і Авеля. Завдяки їм людина виходить назустріч Богові; але щоб жертвоприношення було сприйнятим, необхідно мати чисте серце, згідно з правилом, яке пронизує весь промисел спасіння. Ця умова досконало сповнюється у Новому Заповіті, коли Христос приносить „у правді“ службу і жертву, приємні Богові, і коли Його діло продовжують в Його ім'я апостоли і Церква. Єдиним джерелом і вершиною жертви є Його розп'яття на Голготі, яке і зараз є присутнім у Пресвятій Євхаристії і постійно кормить віруючих.

Ця позиція виражається також і в інших формах, які є надзвичайно виразними, хоч і менш важливими. Жертва кадила, яка має свій початок у старозавітних богослужіннях, посідає важливе місце, особливо у Східних Церквах, з окремим посиленням на Псалом 141 [140], 2: „Нехай моя молитва стане перед Тобою, мов кадило; здіймання рук моїх, немов вечірня жертва“. Такий літургійний звичай був збережений у християнському богослужінні: як Церква з пошаною зберігає Старий Завіт, читаючи його у світлі Євангелія Христа, так само і в такому ж дусі пошани розглядає вона старозавітні жести й обряди, які знаходять повноту свого значення в Господі Ісусі. Апостол Павло вже підкреслював символічне значення кадила, коли пояснював ефес'янам, що Христос „віддав себе за нас, як принос і жертву приємного Богові запаху“ (Еф. 5, 2); і писав филип'янам, що їх дари є приношенням пахошів, жертвою приємною і вгодною Богові (пор.: Флп. 4, 18); чи показував їм, що принесення кадильної жертви означає приношення віри (пор.: Флп. 2, 17). Отже, для християнина стає зрозуміло, що справжнім богочинанням є саме життя, прожите в гармонії з Богом.

Східні Католицькі Церкви повинні ревно зберігати і практикувати кадиння під час відправ, навіть щоденних, тому що це в особливий спосіб належить до їхньої традиції. Кожен звичай, що суперечить цьому, необхідно змінити.

102. Храм

Ісус навчає самарянку, що Богові треба поклонятися не в Єрусалимі і не на горі Гарізім, але треба поклонятися у Святому Дусі та істині (пор.: Йо. 4, 21. 24). Храм втрачає значення осередку поклоніння, тому що зі смертю Ісуса його завеса розірвалася надвоє зверху донизу (пор.: Мт. 27, 51). Як образ і тінь майбутніх часів, він отримує своє повне значення в Новому Завіті (пор.: Мт. 5, 17). Церква є новим храмом, збудованим з живого каміння. Таким чином, Христос зруйнував стіну поділу, що розділяла людей, і

збудував з них Боже житло у Святому Дусі (пор.: Еф. 2, 14. 22). У небесному Єрусалимі не буде більше храму, але посеред нього буде „Престол Бога і Агнця“ (Од. 22, 3), і всемогутній Господь Бог та Агнець самі будуть Храмом (пор.: Од. 21, 22).

У часах існування Церкви посвячений будинок є знаком, який показує нам шлях до Того, Хто є Господом усякого небесного і земного сотворіння, Господом серафимів, Царем Ізраїлю, єдиним Святим, який прийшов жити серед нас, щоб привести нас до свого Царства, тому, що „наше громадянство — в небі“ (Флп. 3, 20). Матеріальний храм є знаком небесного престолу і святилища, в якому живе Христос. Престол цей і святилище не витвір рук людських, не образ справжнього, а саме небо, щоб Він міг „з’явитися за нас перед обличчям Божим“ (Євр. 9, 24). Таким чином, святилище переносить нас до іншого світу, в присутність Бога. Цей зв’язок між двома світами — небесним і земним — часто проголошується у всіх християнських літургіях. Наприклад, одна дуже поширена євхаристійна молитва просить, „щоб чоловіколюбець Бог наш [прийняв ці дари] у святий, і пренебесний, і мисленний свій жертovníк, як приємний запах духовний“⁸². Ідеться про священний вимір, відмінний від закріпленої людської дійсності; ми проникаємо в цей вимір завдяки тайні літургії, в якій людство віднаходить покров божественної слави, який вкривав його перед гріхопадінням. Органічний зв’язок, який існує у Східних Церквах між навою церкви і святилищем, символізує нашу теперішню ситуацію, в якій ми бачимо неясно, наче в дзеркалі (пор.: 1 Кор. 13, 12), оскільки вся Церква все ще подорожує до часу славного об’явлення свого Господа. В такий спосіб наше теперішнє життя перемінюється і уподібнюється до образу Господа — „від слави у славу“ (2 Кор. 3, 18), залишаючи позаду турботи цього світу і прямуючи до майбутнього життя, в якому оглядатимемо Бога „обличчям в обличчя“ (1 Кор. 13, 12).

⁸² Пор. напр. ектенія перед „Отче наш“ у Божественних літургіях Церков константинопольської традиції.

103. Престіл

Наступним виразом богочитання, пов'язаного з принесенням жертви Богові, є престіл. Вийшовши з ковчегу, „Ной спорудив Господеві жертвник (...) і приніс усепопалення на жертвнику“ (Бут. 8, 20) — це символічний жест, який існує в усіх релігіях і виражає вдячність за отримані блага, відданість, молитву і покаяння. Жертвник як важливий елемент культу у стародавньому Ізраїлі остаточно розташовано на центральному місці, спочатку у наметі зустрічі, за часів Мойсея, а потім — у храмі Соломона.

Христос також згадує про жертвник, коли каже старійшини народу: „Що більше? Дар чи жертвник, який освячує той дар? Хто клянеться жертвником, той клянеться ним і всім тим, що на ньому. І хто клянеться храмом, той клянеться ним і тим, хто живе в ньому. І хто клянеться небом, той клянеться Божим престолом і тим, хто сидить на ньому“ (Мт. 23, 19-22).

У містагогії Східних Отців християнський престіл досягає досконалості у розмаїтті свого символізму, в динаміці літургійної відправи, відображаючи одночасно всі рівні священної типології: від її прообразу у Старому Завіті до її завершення у Новому. Таким чином, християнський вівтар одночасно уособлює Свята Святих стародавнього храму, престіл-Голготу нової жертви і трапезу Останньої вечері, що була його прообразом, гріб Господній, місце воскресіння, джерело кожної таїнственої благодаті, що сходить з престолу до нас, і вівтар небесної літургії, іконою якої є літургія Церкви, що є „небом на землі, в якому Бог, що є понад небесами, мешкає і ходить“⁸³.

104. Святилище

У Східних Церквах святий простір поділений на різноманітні функціональні ділянки, які органічно поєднані. Це образ Церкви

⁸³ Герман з Константинополя, *Historia ecclesiastica et mystica contemplatio* // PG 98, 384 B.

Божої, священної громади вірних прочан, що прямують до Обіцяної Землі. Кожен учасник займає властиве йому місце, згідно зі своєю місією.

Святилище відокремлене від нави воротами, завісою чи іконостасом, тому що це — найсвятіше місце. Тут розміщений престіл, на якому відправляється Божественна літургія і приноситься жертва. Тільки ті, кому довірено священне служіння, можуть увійти до святого, щоб священнодіяти.

Процесії та інші переміщення становлять зв'язок між навою і святилищем, поступово і педагогічно скеровуючи вірних до престолу. Євангеліє завжди залишається на престолі, звідки його урочисто беруть для священнодійства Слова. Саме до престолу приносять дари на початку євхаристійної частини відправи, щоб пожертвувати їх Господеві. Після цього від престолу, на якому вони лежать, дари урочисто виносять зі святого і передають вірним, що символізує підняття завіси, яка покриває тайну Бога, в об'явленні і особливо у втіленні, і в Пасхальній тайні Сина.

105. Амвон

У східній традиції амвон має різноманітні форми з відносно однаковим значенням. У грецькій християнській традиції він міг мати усталену конструкцію, яка виростала з підлоги і домінувала над навою церкви. З амвона читалося Євангеліє, виголошувалися проповіді і співці здійснювали своє служіння. У традиції сирійських Церков рівнозначною амвоні є *віма* — платформа, що вищується в центрі церкви. На ній розташовані сидіння єпископа і пресвітерів, маленький престіл, названий „Голготою“, з хрестом, Євангелієм і свічками. Тут диякон читає Євангеліє і тут виголошується проповідь. Як вказують терміни („амвон“ вказує на підвищення, „Голгота“ — на смерть і похорон Господа), символіка амвона пригадує нам порожній гріб Господа, з якого Він воскрес. Амвон залишається як „знак“, з якого диякон, „ангел

Воскресіння“, постійно проголошує Євангеліє нашого воскресіння⁸⁴.

Таким чином, дуже важливо, щоб при реставрації старих церков чи при будівництві нових, відповідальні особи уважно вивчали виражену в них символіку, розглядали і передбачали можливості відновлення діяльності цих церков у відповідності з притаманними їм традиціями.

106. Притвор і хрестильниця

Загальний простір священних будівель у Східних Церквах доповнюють ще інші місця: притвор і хрестильниця.

Притвор розташований при вході до храму, де здійснюються різноманітні відправи, наприклад ті, що призначені для катехуменів і каянників, менш урочисті чи більш покайні молитви, процесії, відправи малих часів церковного правила тощо.

Хрестильниця, яку також називають *колімвітра*, — означає купіль занурення у смерть Христову, або „Йордан“, річку освячену хрещенням Господа у Святому Дусі, яка стала таким чином водою вмирання для гріха. Стародавні традиції Сходу і Заходу показують велике розмаїття щодо форм хрестильниць. Проте всі вони мають спільну рису — зображати гріб, в якому занурюється оглашений, щоб умерти разом з Христом, і вийти співвоскреслим разом з Ним, завдяки дії Духа Отця.

Хрестильниця повинна бути розташована за межами властивого храму, тому що тільки після хрещення і миропомазання неофіт стає повноправним членом Церкви, і тоді може увійти в храм, який є її символом. Якщо неможливо помістити хрестильницю за межами храму через особливість архітектури старих будівель, тоді вона повинна бути розміщена принаймні біля входу в церкву.

⁸⁴ Пор. там само // PG 98, 392 А.

Ще зі стародавніх часів у Східних Церквах існує звичай під час молитви падати ниць, повертаючись на схід. Самі будівлі були побудовані так, що престіл був повернутий на схід. Святий Йоан Дамаскин пояснює значення цієї традиції: „Це не задля спрощення чи випадково, що ми молимося, повертаючись до країн Сходу (...). Тому що Бог є світлом (1 Йо. 1, 5) розумним, а в Писанні Христа називають Сонцем справедливості (Мал. 3, 20) і Сходом (Зах. 3, 8 за LXX), щоб віддавати Йому культ необхідно Йому присвятити схід. У Писанні говориться: «Тоді Господь Бог виростив сад в Едемі на сході, і помістив там людину, яку Він сотворив» (Бут. 2, 8). Шукаючи стародавню батьківщину і прямуючи до неї, ми поклоняємося Богові. Навіть в наметі Мойсея завіса і умилювання були повернуті на схід. І плем'я Юди, оскільки воно було найвизначнішим, розташовувалося зі східного боку (пор.: Чис. 2, 3). У храмі Соломона ворота Господні були звернені на схід (пор.: Ез. 44, 1). І нарешті, Господь, розп'ятий на хресті, дивився на захід, тому ми падаємо ниць, повертаючись до Нього. Возносячись на небо, Він піднімався на схід, і так Його учні поклонилися Йому. Повернеться Він у такий самий спосіб, як і піднімався на небеса (пор.: Ді. 1, 11), як сам Господь сказав: «Як блискавка, що на сході блисне і вмить аж на самім заході сяє, так буде й прихід Чоловічого Сина» (Мт. 24, 27). Чекаючи на Нього, ми падаємо ниць, обличчям на схід. Це є неписана традиція, яка походить від апостолів»⁸⁵.

Це багате і захоплююче тлумачення пояснює також, чому священники, які здійснюють літургійну відправу, моляться, повернувшись на схід, як і люди, які беруть участь у службі. Річ не в тому, щоб, як часто стверджують, проводити відправу, повернувшись спиною до людей, а в тому, щоб бути провідником людей у прощі до Царства, яке прикликають у молитві, аж до повернення Господа.

⁸⁵ Йоан Дамаскин, *Expositio accurata fidei orthodoxae* IV, 12 / / PG 94, 1133-1136.

Ця практика під впливом новітнього латинського звичаю опинилася у численних Східних Католицьких Церквах під загрозою. Але вона має глибоке значення і повинна бути збережена, оскільки органічно пов'язана зі східною літургійною духовністю.

108. Святі ікони

Святі ікони є дуже важливими, принаймні у деяких Східних Церквах. Вони пропонують очам вірних зображення чудес, які Бог особливим чином здійснив на землі через Воплочене Слово, а також через служіння святих і Церкви. Саме тому їх вважають дуже важливими елементами літургійного життя. Одним із важливих завдань літургії є сповнювати, пригадувати і уприсутнювати різноманітні події, в яких таїнственным способом здійснюється наше спасіння. Показуючи їх історію при допомозі ікон, літургія допомагає відтворити і закріпити ці події у пам'яті й серці тих, хто їх споглядає. У дійсності кожний елемент цієї священної історії є ділом Божої сили. Особливе значення ікон, у порівнянні з іншими образами, полягає в тому, що вони відтворюють і представляють не щоденні, людські аспекти, які бачать наші земні очі, а показують абсолютну християнську новизну, те, „чого око не бачило і вухо не чуло, що на думку людині не спало, і Господь приготував це тим, що Його люблять“ (1 Кор. 2, 9), даючи їм народитися знову згори і показуючи їм Царство Боже (пор.: Йо. 3, 2). Об'явлення через ікони небесного виміру осіб, які на них зображені, наділяє ці ікони священними властивостями і якоюсь мірою дозволяє їм бути частиною божественного. Тому ікони є безпосередніми об'єктами почитання, і їх почитають так, як почитають зображення Господа, Його діла і святих, що їх ікони представляють.

Упродовж століть Східні Церкви, як і Західні, розробляли техніки, форми і відповідні системи святих зображень для вираження своєї віри і наближення її до людей. В той час, коли західне християнське мистецтво останніх століть поступово розвивалося

у натуралістичному напрямі, Східні Церкви залишилися вірними прадавньому способу передавання і представлення небесної дійсності. Численні і різноманітні школи продовжують ще й досі цю традицію і виготовляють ікони, фрески, тканини чи інші предмети культу, ідучи за давніми зразками, часто не забуваючи і про сучасне культурне відчуття. Їхня висока сутність віри і мистецтва була по-новому віднайдена на Заході.

Немало Східних Католицьких Церков часто підпорядковувалося у цій сфері західним способам, інколи не дуже якісним, які є можливо простішими, але чужими щодо вимог і визначальних рис їхніх власних традицій. Органічне відновлення відповідних практик є обов'язковим для того, щоб уникнути гібридизації і суперечностей у відправах: не можна пристосовувати розташування місць, ікон, літургійних риз, обстановки до особистого смаку кожного, натомість вони мають відповідати внутрішнім вимогам богослужень та узгоджуватися один з одним.

109. Обов'язок вірно дотримуватися традиції

Не можна заперечити факту, що Східні Католицькі Церкви ще донедавна підпадали під вплив таких стилів сакрального мистецтва, які були абсолютно чужими для їхньої спадщини. Цей негативний вплив стосується як форми священних будівель, так і оформлення інтер'єру та священних зображень. Однак в результаті попереднього спостереження виникає потреба гармонійної єдності слів, жестів, простору і предметів, відповідних і притаманних східним літургіям. Проектуючи нові місця для богослужіння, потрібно завжди пам'ятати про цей аспект. Це, очевидно, вимагає глибокого знання власної традиції духовенством та постійного, добре організованого і систематичного формування вірних, щоб вони могли повністю сприймати багатство знаків, довірених їм. Вірність традиції не означає анахроністичної фіксації, як це демонструє еволюція сакрального мистецтва, навіть на Сході, а радше розвиток, який

повністю узгоджується з глибинним і незмінним значенням того, що відправляється у літургії.

110. Комісія сакрального мистецтва

Окремим Церквам свого права треба буде знайти і сформувати групу власних експертів у цій сфері. Без подальшого зволікання необхідно створити комісії сакрального мистецтва там, де їх ще немає. Вони матимуть конкретне завдання слідкувати, щоб проекти нових церков чи каплиць з їхнім облаштуванням, як також і реставрація давніх, відповідали критеріям і значенню власної літургійної традиції. Крім цього їхнім обов'язком буде обстежувати існуючі священні будівлі, пропонувати варіанти для їхнього покращення чи інші можливі зміни.

111. Формування Центрального бюро у справах сакрального мистецтва

При Конгрегації у справах Східних Церков, у співпраці з Папською комісією для культурних надбань, створено бюро у справах сакрального мистецтва. Воно зобов'язане допомагати Східним Католицьким Церквам зберігати спадщину їхнього сакрального мистецтва, подавати вказівки щодо будівництва нових храмів і систематизації внутрішнього простору чи реставрації вже існуючого. Ієрархи, особливо тоді, коли бракує експертів на власній території, можуть консультуватися з бюро, якщо необхідно приступати до однієї з вищеназваних робіт.

ВИСНОВОК

112. *Заклучні міркування*

Метою даної *Інструкції* є допомогти Східним Церквам, які перебувають у повному сопричасті з Римською Церквою, у їхній діяльності, спрямованій на надання літургійним богослуженням належного їм центрального місця у церковному житті, зберігаючи при цьому цілковиту вірність характерним рисам їхньої власної традиції.

Наполягання на повному відновленні традиції не має йти на шкоду потрібному пристосуванню до потреб сучасної культури: навпаки, у майбутньому буде доречно звернутися до цієї перспективи детальніше, з живою надією, що це можна буде зробити, беручи до уваги досвід, якого також і Православні Церкви наберуться у цій ділянці, особливо на тих територіях, де вони до цього по-особливому спонукувані.

Тим часом нам видалося особливо важливим підкреслити деякі загальні критерії, націлені перш за все на те, щоб надати літургіям Східних Католицьких Церков повну послідовність уставу, щоб уся Церква збагачувалася тією особливою спадщиною.

Вказівки, викладені тут, можуть доповнити внески та роздуми окремих Церков *свого права*, приділяючи їм необхідну увагу при вивченні способу їхнього застосування у розмаїтті окремих традицій та умов.

Складаючи текст *Інструкції*, Конгрегація у справах Східних Католицьких Церков використала свій багатий досвід, набутий за десятки років роботи у літургійній ділянці завдяки заслуженій діяльності Літургійної комісії, що діє при Конгрегації і яка стала ініціатором видання літургійних текстів, оцінених не тільки Східними Католицькими Церквами, для яких перш за все призначалися ці поради, але також дослідниками і самими православними братами. Треба відзначити також і консультантів комісії,

які присвятили і продовжують присвячувати свій час і знання на благо Церков Сходу.

Марія — найкращий плід Відкуплення; покірна слугиня, готова виконати волю Отця; святий Кивот Сина, який зодягається у людську природу; храм, отінений силою Святого Духа; та, яка прийняла Слово Боже, зберігаючи Його у своєму серці, і яка примножила величність і доброту Господа, підносячи Йому свою пісню хвали; Мати Церкви — нехай підтримує ревність Східних Католицьких Церков, готових сприйняти розквітові своєї літургійної спадщини. Нехай скеровує їхній шлях до досконалої небесної літургії в день, коли, після повернення Господа, людство удостоїться бачити Господа таким, яким Він є, у безупинному поклонні Пресвятій Трійці.

З осідку Конгрегації у справах Східних Церков, 6 січня 1996 року, в Празник Богоявлення Господнього.

Ахілле Кардинал Сільвестріні
Префект

† Мирослав С. Марусин
Секретар

ЗМІСТ

ВСТУП

1. Тайна спасіння в історії та літургії	3
2. Літургія у Східних Церквах	5

ГЛАВА I

ЗНАЧЕННЯ І ПРИРОДА ІНСТРУКЦІЙ

3. Другий Ватиканський Собор та літургія	7
4. Соборні та післясоборні принципи і норми для Східних Церков	8
5. Про цю Інструкцію застосування літургійних приписів
Кодексу Канонів Східних Церков	9
6. Опрацювання власних Літургійних Довідників	10

ГЛАВА II

НЕВІД'ЄМНА ЦІННІСТЬ ВЛАСНОЇ СПАДЩИНИ СХІДНИХ ЦЕРКОВ І НЕОБХІДНІСТЬ ЇЇ ПРОЦВІТАННЯ

7. Надбання Східних Церков	11
8. Співвідношення Східних Церков	11
9. Особливості спадщини Східних Церков	12
10. Обов'язок плекати спадщину Східних Церков	13
11. Поступ Традиції	14
12. Критерії для інтерпретації органічного розвитку	14

ГЛАВА III

БАГАТСТВО ЛІТУРГІЙНОЇ СПАДЩИНИ

13. Спадщина Сходу — це не тільки літургія	16
14. Велич літургії	16
15. Особливе значення літургії у Східних Церквах	17
16. Літургійна спадщина у Східних Католицьких Церквах
як джерело їхньої тотожності	19
17. Важливість Передання у літургії	19
18. Літургійна реформа і оновлення	20
19. Дослідження, що передують кожній модифікації	21
20. Критерії для літургійного оновлення	22
21. Екуменічна цінність спільної літургійної спадщини	23

ГЛАВА IV

КОМПЕТЕНЦІЇ І СКЛАДОВІ ЧАСТИНИ ЛІТУРГІЙНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

22. Компетенції для регулювання богослужінь	24
23. Роль єпископа	24

24. Роль Апостольського Престолу	25
25. Компетенції на затвердження перекладів літургійних книг	27
26. Компоненти літургійного законодавства	28
27. Складність партикулярного літургійного законодавства	28
28. Звичаї	29
29. Літургійні книги та екуменізм	29
30. Катехитичні довідники і літургія: катехиза і містагогія	30
ГЛАВА V	
СЛУЖІННЯ ЯК ІКОНА ЦЕРКВИ	
31. Церква, молитовне зібрання	32
32. Євхаристія творить Церкву	33
33. Активна участь вірних	33
34. Літургійні зібрання єрархічно упорядковані	34
ГЛАВА VI	
ЗАГАЛЬНІ РОЗДУМИ ПРО БОГОПОЧИТАННЯ І ТАЇНСТВА	
35. Елементи літургійного життя	35
36. Літургійний рік	35
37. Звершення у зв'язку з Господом Ісусом	37
38. Зв'язок між літургією і благочестям	37
39. Соборні приписи про таїнства	39
40. Таїнства — дії Церкви	39
41. Створіння як таїнство	40
ГЛАВА VII	
ТАЇНСТВА ХРИСТИЯНСЬКОГО ВТАЄМНИЧЕННЯ	
42. Зв'язок між таїнствами втаємничення	41
43. Богословське значення таїнств втаємничення	43
44. Важливість приготування до хрещення і роль хресних батьків	44
45. Як розрізняти фази обряду хрещення	45
46. Служитель таїнства хрещення	45
47. Хрещення треба приймати у своєму власному обряді	46
48. Обряд повинен бути повним і здійснюватись через занурення	46
49. Значення миропомазання	47
50. Служитель таїнства миропомазання	47
51. Причастя неофітів	48
52. Обряди входження у чернече життя	49
ГЛАВА VIII	
БОЖЕСТВЕННА ЛІТУРГІЯ	
53. Значення Божественної літургії	51
54. Анафори у Божественній літургії	52

55. Різні функції у відправленні Божественної літургії	53
56. Архидієцья літургія	53
57. Співслужіння	54
58. Хто повинен уділювати Пресвяту Євхаристію	55
59. Пресвяту Євхаристію треба уділювати під двома видами	56
60. Пресвяту Євхаристію треба уділювати під час Божественної літургії	57
61. Уділювана Пресвята Євхаристія повинна бути освячена під час тієї самої відправи	57
62. Євхаристійний піст	58
63. Алітургійні дні	59
64. Обов'язок щодо празників	59
65. Час і місце богослужень	60
66. Літургійні ризи	61
67. Приготування хліба і вина	62
68. Потрібно вживати літургійні ризи і хліб власного обряду	63
69. Відкликання до партикулярного права не означає меншої важливості	64
70. Священнослужителі та літургія	65
71. Літургійне формування священнослужителів	65
72. Розрізнення священничих свячень	66
73. Той, хто одержав нижчі свячення, вже не є більше мирянином	67
74. Потрібно зберігати давнє практикування нижчих свячень	68
75. Слід дотримуватися реальної і послідовної відправи священнослужінь	68
76. Дияконат	69
77. Право висвячення кандидата, приписаного до певної єпархії	69
78. Обмеження на дарування почесних східних відзнак	70
ГЛАВА X	
ПОДРУЖЖЯ	
79. Християнське подружжя	71
80. Обов'язок приготування	72
81. Згода і форма подружжя	73
82. Обов'язок дотримання священного обряду	73
83. Компетенція благословення подружжя	74
84. Треба зберігати приписи літургійних книг	75
85. Заручини	75
ГЛАВА XI	
ПОКАЯННЯ	
86. Значення покаяння	77
87. Покаяння пронизує все християнське богопочитання	77
88. Таїнство покаяння і його звичайне служіння	78

89. Суспільна цінність покаяння	79
90. Значення і цінність особистої сповіді	80
ГЛАВА XII	
ЄЛЕОПОМАЗАННЯ	
91. Зцілення хворих — ознака приходу Царства	81
92. Значення тайнства	82
93. Способи уділювання	82
94. Особливості елеопомазання у Східних Церквах	83
ГЛАВА XIII	
БОЖЕСТВЕННА ХВАЛА [церковне правило]	
95. Християнська молитва	84
96. Значення церковного правила	85
97. Складові частини церковного правила і їхнє значення для розуміння духовності Сходу	85
98. Відправа церковного правила у спільноті нехай буде відновлена згідно з приписами літургійних книг	86
99. Особиста відправа церковного правила	87
ГЛАВА XIV	
СВЯТІ МІСЦЯ, ЖЕСТИ І СВЯЩЕННІ ПРЕДМЕТИ	
100. Літургійна молитва охоплює людину в усій її повноті	89
101. Жертви і жертвоприношення	89
102. Храм	90
103. Престіл	92
104. Святилище	92
105. Амвон	93
106. Притвор і хрестильниця	94
107. Молитва на схід	95
108. Святі ікони	96
109. Обов'язок вірно дотримуватися традиції	97
110. Комісія сакрального мистецтва	98
111. Формування Центрального бюро у справах сакрального мистецтва	98
ВИСНОВОК	
112. Заключні міркування	99

Монастир Монахів Студійського Уставу
Видавничий відділ "Свічадо"

290008 Львів, вул. Винниченка, 22

Надруковано з готових діапозитивів
в Золочівській районній друкарні:
293100 Золочів, вул. 8 Березня 8.

Зам. 388